

Aqua Vitae

Tijdschrift van de afdeling Betuwe 2019 Jaargang 21 nummer 1

Inhoudsopgave

- 3 Van de voorzitter
- 5 Dick G. van Maren: Het proces tegen Carel Hendricksen in 1688 te Beesd
- 16 Wim Fase: Voormalig inwoner van Tiel steekt het Rijksdag gebouw in Berlijn in brand
- 17 Verantwoording inhoud en de zeven pijlers
- 18 Marjan Witteveen: De stamboom Philips
- 32 Marco Schelling: De Hattelaar, sociale woningbouw in Ophemert
- 39 Wim Fase: De ondergang van de Junyo Maru
- 41 Lezingenprogramma voorjaar 2019
- 43 Colofon

Stamboom Café

Stamboom Café, Genealogisch Café, Inloopspreekuur, Voorouderspreekuur. Dit zijn termen voor de zelfde gebeurtenis bij verschillende afdelingen van de NGV. Onze inloopbijeenkomsten hebben we Stamboomcafé genoemd en deze vinden plaats op de 2e vrijdag van de maand, van september tot en met mei. De data zijn dus 11 januari, 8 februari, 8 maart, 12 april, 10 mei, 8 juni, 13 september, 11 oktober, 8 november en 13 december 2018. Van 's middag twee tot vier zijn er zeer geroutineerde leden van onze afdeling in het Regionaal Archief Rivierenland aanwezig om onze leden en belangstellenden te voorzien van tips voor, hulp bij en antwoorden op vragen over genealogie.

In de studiezaal kan vaak al direct worden getoond hoe men de zaken in de praktijk kan brengen. Breng gerust uw partner, kinderen of burens mee. Er is genoeg te vinden en te zien voor iedereen. De koffie en thee zijn gratis.

Het overnemen van artikelen zonder toestemming van de redactie is niet toegestaan. De inhoud van de artikelen is voor verantwoording van de auteur.

Inleveren van kopij vóór 1 augustus en 1 december van het lopende jaar. Afbeeldingen graag los erbij in een zo groot mogelijke resolutie (zoveel mogelijk pixels).

Van de voorzitter

We hebben opnieuw een verenigingsjaar afgesloten. Als voorzitter van de afdeling Betuwe kijk ik met een goed gevoel terug. Het was fijn om met een grote groep enthousiaste medebestuurders en bijzondere functionarissen te mogen werken aan onze afdeling en de dienstverlening aan onze leden. Gelukkig hebben we alle portefeuilles bemenst kunnen houden en dat houdt het leuk. Daardoor hebben we extra energie en kunnen we zelfs het organiseren van een groot symposium

in de Agnietenhof in Tiel aan. Ik doel hierbij op het symposium Dochters van Eva dat op 19 september 2019 zal plaats vinden. Graag wil ik eenieder bedanken voor zijn of haar inzet in het afgelopen jaar.

Ook op landelijk niveau is veel gaande. Het hoofdbestuur haalt ondanks de krappe bezetting veel overhoop. Dat moet ook, want de wereld verandert snel. Dit vraagt ook binnen onze vereniging om stevige aanpassingen, met name op het gebied van informatietechnologie, communicatie en privacy.

Heel vervelend was, dat de website van de vereniging is gehackt en dat emailadressen van leden daarbij toegankelijk waren. Gezegd mag worden, dat het hoofdbestuur hierop zeer adequaat heeft gereageerd en daarvoor zelfs complimenten heeft gekregen van de Autoriteit Bescherming Persoonsgegevens.

Inmiddels is op ons InformatieCentrum in Bunnik alle hardware en software vernieuwd. Na de jaarwisseling kan de website hierdoor snel aangevuld gaan worden met allerlei waardevolle informatie. Het wordt dan ook weer mogelijk om in te loggen bij www.ngv.nl (naast www.omtdekJouwverhaal.nl).

Verder is het prettig te kunnen melden, dat het contributiebedrag onveranderd blijft en dat u in het nieuwe jaar zonder extra kosten het Heraldisch Tijdschrift gaat ontvangen als extra katern in Gens Nostra.

Het Hoofdbestuur had in haar voortvarendheid het voornemen geuit om te stoppen met het digitaliseren van de krantenknipsels (overlijdensadvertenties e.d.). Als afdeling Betuwe hebben we hierop zeer afkeurend gereageerd. Daarbij hebben we brede steun van de andere afdelingen gekregen. Dit heeft ertoe geleid, dat het Hoofdbestuur haar voornemen tijdens de Algemene Vergadering van 24 november heeft ingetrokken.

Het plan is nu om alle krantenknipsels binnen 1-2 jaar te scannen en dan niet langer te bewaren (uitgezonderd bijzondere exemplaren). Hierdoor kan een flinke besparing op opslagkosten worden bereikt. Voor het vervolgens indexeren hebben we hulp van zoveel mogelijk leden nodig.

Zodra er dus een oproep voor vrijwilligers komt, vragen wij u zich aan te melden. Inmiddels is al een flinke hoeveelheid krantenknipsels op de website te vinden. Ik heb zojuist gekeken en was aangenaam verrast te zien, dat de krantenknipsels op de naam Bohemen/Boheemen reeds zijn gescand, geïndexeerd en op de website te zien zijn. Ga ook eens kijken; log in, tik 'zoekmodule' in het zoekscherm en klik op het woord 'zoekmodule'.

Verder heeft het bestuur van de afdeling Betuwe bepleit om op de website een bestand op te nemen met alle boeken die de vereniging bezit, dus niet alleen de boeken in het Informatiecentrum, maar ook de boeken in de afdelingsbibliotheken. Dit idee is omarmd en komt in 2019 tot uitvoering.

In het najaar heeft u kunnen meedoen aan een enquête van het Hoofdbestuur. Op de Algemene Vergadering van 24 november zijn de uitkomsten gepresenteerd. Opvallend is de hoge deelname (ca. 30 %). Dit duidt op een grote betrokkenheid onder de leden bij het wel en wee van de vereniging. Verder blijkt men tevreden met het aanbod zoals bijvoorbeeld het blad Gens Nostra. Meer gedetailleerde info zal nog wel volgen vanuit het Hoofdbestuur.

De vele inspanningen die het Hoofdbestuur levert, vragen om een goede gezondheid. Voorzitter Peter de Bruin is hier tegenaan gelopen en is daarom op de Algemene Vergadering tussentijds afgetreden. Voor zijn vele inspanningen is hem daarbij de gouden NGV-speld opgeprik. Vice-voorzitter Jos Taalman heeft hem direct met veel elan opgevolgd. Komend voorjaar zal secretaris Arie van Herk na een lange staat van dienst afscheid nemen. Op dit moment is zijn opvolger zich reeds aan het inlopen.

Tot slot nog kort iets over mijn eigen vorderingen op het genealogisch gebied. In 2017 ben ik op zoek gegaan naar mijn voorvaderen van vóór de Tachtigjarige Oorlog. Ik heb daarbij geluk gehad, want het was zoeken naar een speld in een hooiberg. Ik ben uitgekomen bij een stamvader die omstreeks 1420 is geboren. Daardoor heb ik mijn stamboom 150 jaar kunnen verlengen. Dit jaar heb ik de resultaten gepubliceerd in de vorm van een lang artikel met alle details in het mei-nummer van Ons Voorgeslacht (55 blz.) en een korter artikel over het zoekproces in het nov/dec-nummer van Gens Nostra (7 blz.). Mocht u meer willen weten over mijn zoekervaringen en het publiceren in een tijdschrift, spreek mij daar dan op aan.

Afsluitend wil ik u graag voor het nieuwe jaar alle goeds toewensen, met name in familieverband. Ik hoop u bij een van de komende activiteiten (weer) te ontmoeten.

Peter van Boheemen

Een dief die zeer jong van jaren en daartoe onnozel van verstand was Het proces tegen Carel Hendricksen in 1688 te Beesd

Dick G. van Maren

Op dinsdag 10 april 1688 werd door de schout van het Ambt van Beesd en Rhenoy, Johan Hardenton, te Mariënweerd een verdachte aangehouden, genaamd Carel Hendricksen, en werden de goederen die hij bij zich had in beslag genomen. Vervolgens werd de verdachte overgebracht naar Beesd en werd hij ingesloten en vastgebonden in de ruimte onder de vloer van de toren van Beesd. Hij werd verdacht van diefstal en inbraak in een woning, respectievelijk te Waardenburg en Opijnen. Vervolgens werd een onderzoek ingesteld en moest de verdachte zich verantwoorden voor de schepenbank van Beesd.

De verdachte

Verdachte Carel Hendricksen werd geboren omstreeks 1665 te 's-Hertogenbosch. Zijn ouders werden omschreven als eerlijke en vrome mensen. Tot zijn dertiende jaar woonde hij bij zijn ouders te 's-Hertogenbosch. In die tijd waren er nooit klachten over Carel geweest. Vanaf zijn dertiende jaar trok hij door het land als liedjeszanger tezamen met andere zangers. Ook verkocht hij gedrukte geschriften met daarop de tekst van de liedjes. Tevens verrichtte hij breiwerkzaamheden. Op deze manier kon hij in zijn onderhoud voorzien.

1. Zanger. Prent door Jan van de Velde, 1603-1652. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Carel trouwde met Hermke Jansen van Heusden. Zij was geen vrouw van onbesproken gedrag. In oktober en november 1693 was zij gedetineerd in Arnhem en werd daar verhoord in verband met een strafrechtelijk onderzoek met betrekking tot door Willem Hermense, alias Stille Willem, gepleegde misdrijven. Deze Stille Willem maakte deel uit van een bende die op gewelddadige wijze, ook in het westelijk rivierengebied van Gelderland, inbraken en diefstallen pleegde. Hij werd in Beesd op 20 januari 1694 door middel van verwurging geëxecuteerd.

Hermke werd ook wel "zwarte Hermke" genoemd en, zo werd verteld, zag er uit als een heidin (zigeunerin).

Carel en Hermke kregen een kind en Carel kon zijn gezin niet onderhouden met zijn bezigheden. Hierop ging hij kennelijk het slechte pad op. Hij hield

zich niet alleen met zijn vrouw op in het westelijke rivierengebied van Gelderland, maar hij had ook een "meyt of bijloopster." Dit was ene Catharina die geboren was in Kalkar. Zij werd ook wel Catrijn van Kalker genoemd.

De delicten

In de nacht van maandag op dinsdag, 9 op 10 april 1688 bevond Carel Hendricksen zich met Catrijn van Kalker te Waardenburg. Op het erf van Aert Hendricksen zag Carel een ploeg staan. Vervolgens nam hij het kouter (ploegmes of ploegijzer) van de ploeg weg en ging vervolgens met Catrijn op pad naar Opijnen. In Opijnen aangekomen gingen zij naar de woning van Aert Ariensen van Fechtelt. Carel kende Aert Ariensen en zijn vrouw Agnesien en dochter. Hij had verschillende nachten samen met zijn vrouw Hermke bij hen gelogeerd. Met behulp van het ploegijzer maakte Carel met hulp van Catrijn een gat in de buitenmuur van het huis, bij de goot. Door het gat kroop Catrijn naar binnen en kwam in het achterhuis terecht. Vervolgens deed zij de buitendeur open en kon Carel ook naar binnen.

Vervolgens maakten zij met het ploegijzer een gat ik de keukenmuur. Catrijn kroop door dit gat en kwam terecht in de kamer waar Aert Ariensen en zijn vrouw lagen te slapen. Op het bed lag de jas van de vrouw en Catrijn nam de jas van het bed en haalde de sleutel van de kast, die in de kamer stond, uit de jaszak. Nadat zij de kast geopend had nam zij een aantal kledingstukken en linnengoed weg en gaf deze door het gat aan Carel. Hij was namelijk in het achterhuis blijven staan. Hij deed de goederen in twee zakken die hij bij zich had. De buit betrof een blauwe lakense jas met koorden afgezet, een nieuwe serge jas, een serge manteltje, een nieuw manteltje van franse serge, een herenjas en herenbroek, tafellakens en servetten en ander linnengoed, witte voorshoten en mouwkappen en verder nog enkele vuil gemaakte herenhemden.

Kennelijk maakten Carel en Catrijn geen lawaai want de bewoners waren tijdens de inbraak niet wakker geworden. Vervolgens maakten beiden zich uit de voeten en het kouter werd bij het huis van Aert Ariensen achtergelaten. Nog dezelfde nacht ging Carel met de buit naar Deil, naar de korenmolen.

Het is niet duidelijk of Catrijn ook naar Deil is gegaan. In het procesdossier kwam zij

2. De Deilse molen. De plaats waar Carel Hendricksen de Linge overstak. In zijn tijd stond er een standaardmolen. Foto auteur.

3. De ruimte onder de vloer van de toren van Beesd. Foto auteur.

verder niet meer voor. In ieder geval stak Carel met de schuit van de korenmolenaar de Linge over naar Märienweerd waar hij door de schout van het Ambt van Beesd en Rhenoy op dinsdag 10 april 1688 werd aangehouden.

De goederen die hij bij zich had werden in beslag genomen. Dat waren niet alleen de in Opijnen weggenomen goederen, maar ook een broodmes en een groot mes van on-

geveer 33 centimeter lengte. Carel werd dezelfde dag ingesloten en vastgebonden in de ruimte onder de vloer van de toren van Beesd.

De betrokkenen bij het strafproces

Behalve de verdachte Carel Hendricksen waren er meerdere personen betrokken bij het strafproces. De ambtman van Beesd en Rhenoy, Johan Herbert van Bronckhorst, was naast zijn andere functies ook voorzitter van de schepenbank en werd dan richter genoemd. Dit betrof een andere functie dan de huidige functie van rechter. Hij trad ook op als aanklager en was tevens belast met de tenuitvoerlegging van de door de schepenen van Beesd opgelegde straffen. Het proces tegen Hendricksen werd door de ambtman *ratione officii* (ambtshalve) gevoerd.

De schepenbank van Beesd en van Rhenoy oefende zowel de lage als de hoge rechtspraak uit. Voor wat de hoge rechtspraak betrof stond zij onder supervisie van het Hof te Arnhem. De hoge rechtspraak hield onder andere in dat verdachten lijfstraffen opgelegd konden worden zoals de doodstraf.

De schout van Beesd en Rhenoy trad ook op in dit strafproces als een soort opsporingsambtenaar. In civiele processen kwam het in Beesd ook voor dat hij als aanklager op trad. Daarnaast oefende hij met twee buurmeesters het dagelijks bestuur uit van zowel Beesd als van Rhenoy. In dit proces liet de ambtman zich ter terechtzitting vertegenwoordigen door de procureur Johan Rinck. De ambtman en zijn procureur lieten zich tijdens dit proces adviseren door dr. Johan van Stralen uit Zaltbommel.

De schepenbank van Beesd bestond uit zeven schepenen. Later zien we dat er in Beesd acht schepenen zijn. Om als schepen benoemd te kunnen worden moest de betrokkene tot acht morgen toe land hebben, dan wel andere goederen die dezelfde waarde had-

den. Tijdens het strafproces konden de schepenen de verdachte verhoren en stelden zij het vonnis vast. Bij de beraadslagingen welke straf een verdachte opgelegd zou worden mocht de ambtman niet aanwezig zijn.

De schepenen van Beesd hadden in de regel geen juridische achtergrond. Indien zij het nodig achtten konden zij advies inwinnen bij een hoger rechtscollege dan wel bij onafhankelijke rechtsgeleerden. In dit proces lieten de schepenen zich adviseren met betrekking tot het opsporingsonderzoek en het onderzoek ter terechtzitting door de onafhankelijke Tielse rechtsgeleerden W. Vogelsanck en Gerard Schull.

Een verdachte had het recht, al dan niet Pro Deo, zich in zijn verdediging te laten bijstaan door een procureur. Tijdens dit strafproces werd Dirck Pieck aan de verdachte toegevoegd als zijn raadsman. Pieck liet zich met betrekking tot de verdediging van de verdachte adviseren door mr. Hendrick de Goijer uit Culemborg. Tijdens het proces trad ook Antoni van Meerwijk op in zijn hoedanigheid als secretaris van Beesd.

Het opsporingsonderzoek

In de tijd van het strafproces tegen Carel Hendricksen was het verhoor en de bekentenis van een verdachte een belangrijk onderdeel. Bij ernstige delicten kon een verdachte onder tortuur (pijniging) verhoord worden. Dit kon ook plaats vinden als er een vermoeden was dat de verdachte nog namen van mededaders of medeplichtigen achterhield. In het ambt van Beesd en Rhenoy kon het verhoor onder tortuur slechts plaats vinden na een uitspraak van de betreffende schepenbank. Ook konden eventuele getuigen gehoord worden en kon er sporenonderzoek verricht worden.

Zoals we al zagen werd Carel op dinsdag 10 april 1688 door de schout gearresteerd en ingesloten. Op 16 april 1688 werd er op verzoek van de benadeelde van de inbraak te Opijnen door twee van zijn naburen, Berent Geertsen Offer en Huijbert Jansz van Oosterwijck, een soort aangifte opgesteld. Hierin verklaarden zij dat zij "voor onsen meede naebuur, sijnde een geringh persoon, doch staende ter goeder name en faem, de welcken alleenlick van sijn arbijt moedt susisteeren" een relaas hadden opgesteld met betrekking tot de gepleegde inbraak. Ook vermeldden zij welke goederen van Van Fechtelt en zijn vrouw en dochter gestolen waren. Tevens werd vermeld dat de "sanger" die de inbraak gepleegd zou hebben door de schout van Beesd was gearresteerd. In de marge van dit schrijven werd tevens vermeld dat op 22 april 1688 de gestolen goederen in aanwezigheid van de ambtman en schepenen van Beesd teruggegeven waren aan Agniesen Aertsen, de vrouw van Van Fechtelt. Er bleken echter een blauwe wollen jas, een schort en enkele lakens te ontbreken. Mogelijk waren die goederen vóór de aanhouding van de verdachte meegenomen door Catrijn van Kalker.

Intussen had schout Hardenton ook niet stil gezeten. Hij had geïnformeerd in Nederhemert naar aldaar in 1683 gepleegde delicten door ene Davit Jansen en anderen. De vrouw van Davit was destijds daar gegeseld en gebrandmerkt en de "maet" van Davit was daar toen opgehangen. Mogelijk zou de verdachte ook iets te maken hebben gehad met de door Jansen gepleegde delicten. De schout had kennelijk bericht uit Nederhe-

mert gekregen want op 18 april 1688 besprak hij de inhoud hiervan met Johan Rinck in Tuil. Rinck rekende voor de bespreking een bedrag van 12 stuivers.

Op donderdag 19 april 1688 werd de verdachte formeel verhoord door de schout en de schepenen Johan Vosch en Franck Aertsen Cnoop. Het verhoor vond plaats "buiten pijn en bande." De verdachte bekende de door hem in samenwerking met Catrijn gepleegde delicten. Omdat Carel met zijn vrouw verschillende nachten geslapen had in het huis van Van Fechtelt werd hem de vraag gesteld of naast Catrijn zijn vrouw ook bij die inbraak aanwezig geweest was, waarop Carel ontkennend antwoordde. Op de vraag waarom Carel naast een broodmes ook nog een groot mes van ongeveer 33 centimeter bij zich had verklaarde hij dat hij het grote mes in Vianen gekocht had om zich te kunnen verdedigen tegen een zeker persoon "door de wandeling genaemt Jan Hoerekees, sijnde een stoelmatter."

Ook werd hem gevraagd naar de "delicten en diverijen van Davit Jansen" waarbij de vrouw van Jansen en zijn maat in Nederhemert veroordeeld waren. Carel verklaarde hiervan niets te weten. Ook op de vraag of hij soms was "gedeserteert of weggelopen uijt slans dienst tot Shertogenbos, Maastricht of elders" antwoordde hij ontkennend. Het verslag van het verhoor werd opgemaakt door de secretaris van Beesd, A. van Meerwijk. Hij verdiende daarmee 3 gulden.

De zittingsdagen van de schepenbank

Op 28 april 1688 hield de schepenbank een "extraordinaris gerigtsdag van 's Heeren wegen." Alle schepenen waren aanwezig. Johan Rinck trad op als gevolmachtigde van de ambtman in zijn functie als richter. Ook de verdachte was op de zitting aanwezig. Rinck las de ticht (eis) voor en gaf aan op welke gronden hij tot de eis was gekomen en overhandigde deze aan de schepenen.

Behalve de door verdachte gepleegde diefstallen werd hem ook verweten dat hij sedert zijn dertiende jaar door het land had gelopen met allerlei schelmen en dieven zodat hij ook wel "verscheijde schelmstukken" gepleegd zou hebben. Ook werd hij er van verdacht dat hij onder het mom van liedjeszanger ook wel eens "beurssnijderije sou hebben gepleegt." Ook werd hem verweten dat het grote mes dat hij bij zich had tijdens zijn aanhouding aangemerkt kon worden als een moordwapen.

Schepenen werden verzocht om de verdachte te veroordelen tot verhoor onder tortuur om op die wijze nog andere door verdachte mogelijk gepleegde delicten aan het licht te kunnen brengen. Rinck eiste verder dat de verdachte tot voorbeeld van anderen met het koord gestraft diende te worden "dat den doot daer nae sou volgen."

Carel Hendricksen verzocht aan de schepenen of zij iemand wilden aanwijzen die zijn zaak zou mogen verdedigen.

De schepenen, gehoord hebbende de ticht en de argumenten die daarbij naar voren gebracht waren en gelet op het verzoek van de verdachte, besloten dat de op schrift gestelde ticht ter hand gesteld diende te worden aan de persoon die aan de verdachte zou worden toegevoegd om zijn verdediging te voeren. Schepenen besloten verder dat

4. Openbare vierschaar. Oorspronkelijk werd er buiten, in het openbaar, recht gesproken. (Bron: *Constitutio Criminalis Carolina*, 1577)

door de nog aan te wijzen verdediger op donderdag 3 mei 1688 antwoord zou moeten worden gegeven op het gestelde in de ticht. Schepenen machtigden vervolgens Dirck Pieck om de verdediging van de verdachte op zich te nemen.

Op 3 mei 1688 was de schepenbank in volle bezetting weer bij elkaar. Namens de ambtman was Rinck aanwezig en Carel Hendricks werd vergezeld van zijn raadsman Dirck Pieck. Hij overlegde het antwoord dat was opgesteld naar aanleiding van de ticht tegen Carel Hendricksen. Pieck verzocht schepenen medelijden te hebben met de verdachte en bij hun beoordeling van de zaak clementie te betrachten.

Pieck voerde ter verdediging van de verdachte aan dat deze meteen bekend had dat hij de twee delicten gepleegd had. De verdachte had inderdaad vijf jaar door het land getrokken als zanger en verkoper van gedrukte stukken met daarop de tekst van de liederen, maar hij had daar niemand mee benadeeld en bovendien was dat in het geheel niet verboden.

Pieck was het ook niet eens met het gestelde dat de verdachte met schelmen had opgetrokken. De metgezellen waarmee hij door het land had gelopen waren oprechte personen en liedjeszangers, zodat het niet toegestaan was om te stellen dat het schelmen en

dieven waren. De verdachte werd er dan ook geheel ten onrechte van beschuldigd dat hij samen met die metgezellen strafbare feiten zou hebben gepleegd.

Pieck eiste dat deze beschuldigingen uit de eis zouden worden verwijderd omdat er voor die beschuldigingen geen enkel bewijs was. Pieck bestreed dat de diefstal van het kouter met de dood strafbaar was. Het was immers niet de bedoeling van de verdachte geweest om zich door deze diefstal te verrijken, maar het kouter alleen maar te gebruiken als een werktuig bij de inbraak te Opijnen. Overigens was het volgens de verdachte nooit bij hem opgekomen toen hij met zijn vrouw bij Van Fechtelt gelogeerde om er later terug te komen om in te breken. Pieck was van mening dat schepenen er rekening mee moesten houden dat de verdachte "*seer jong van jaeren, daer tou onnosel van verstandt*" was.

Hij had zich door Catrijn van Kalker "tot sijn groote bedroefstheijt" laten overhalen om samen met haar daar de inbraak te plegen. Ook bracht Pieck onder de aandacht dat Catrijn de goederen uit de kast weg genomen had en die aan de verdachte door het gat in de muur had aangereikt. Hij had de goederen dus niet daadwerkelijk zelf weggenomen. Betreffende het grote mes stelde Pieck vast dat het geen moordwapen was. De verdachte had in geen geval de intentie gehad om het grote mes als zodanig te gebruiken. Bovendien kwam het wel meer voor dat iemand twee messen bij zich had, het één groter dan het andere. De verdachte had het grote mes bij zich gehad om zich tegen zijn vijand genaamd Jan Hoerekees te kunnen verdedigen.

Alhoewel de verdachte twee delicten gepleegd had was Pieck van mening dat hij niet vergeleken kon worden met andere dieven gezien zijn spontane bekentenis en het feit dat hij nog nooit veroordeeld was. Voor wat betrof de eis om de verdachte te veroordelen tot verhoor onder tortuur merkte Pieck op dat hiervan geen sprake kon zijn omdat de verdachte verder geen mededaders of medeplichtigen kon aanwijzen omdat die er niet waren.

Volgens Pieck was het gebruikelijk als iemand voor de eerste keer ter zake diefstal veroordeeld werd om de straf van geseling en verbanning op te leggen. Bij een tweede veroordeling geseling, brandmerken en verbanning en bij een derde veroordeling de doodstraf door middel van het koord.

De verdachte zelf smeekte schepenen om ootmoedigheid en vroeg er rekening mee te houden dat hij zelf het inzicht had gekregen dat hij de delicten gepleegd had door "sijn jonckheijt ende domme onnoselheijt."

Pieck besloot zijn pleidooi met het verzoek aan schepenen begrip te tonen voor de jeugdige leeftijd en vermeende simpelheid van de verdachte. Mede daardoor wist hij ook niet dat er zulke zware straffen stonden op het plegen van diefstallen en inbraken. Bovendien had hij erg spijt van de door hem gepleegde delicten en beloofde zijn leven te beteren. Ook verzocht Pieck rekening te houden met de langdurige gevangenhouding van de verdachte en hoopte dat schepenen bij hun overwegingen bij het vaststellen van het vonnis genadig zouden zijn en geen doodstraf op zouden leggen. Pieck stelde schepenen voor de verdachte te veroordelen tot acht dagen op water en brood en verbanning.

Rinck verwierp alle argumenten die door Pieck naar voren waren gebracht en bleef erbij

dat zowel de diefstal van het kouter als de inbraak met de dood strafbaar waren. Als verzwarende omstandigheden bracht Rinck naar voren dat de delicten bovendien gepleegd waren in de voor de nachtrust bestemde tijd en tevens op het platteland waar 's nachts geen poorten gesloten konden worden zoals dat in een stad het geval was.

Op 7 mei 1688 kwam de schepenbank weer bijeen. Rinck reageerde op het verweer van procureur Pieck. Uiteraard bestreed Rinck ook tijdens deze zitting de argumenten die door Pieck naar voren waren gebracht en hij bleef bij zijn eis. Schepenen besloten dat een kopie van de notulen van de zittingsdag ter hand gesteld zou worden aan de verdachte om te kunnen reageren op de door de aanklager gebruikte argumenten om bij zijn eis te blijven.

De volgende zittingsdag vond plaats op 11 mei 1688. Pieck reageerde op de door aanklager op de vorige zitting naar voren gebrachte argumenten en verzocht namens de verdachte om clementie bij het vaststellen van het vonnis.

Rinck bleef echter bij zijn standpunten en verzocht schepenen tot een vonnis te komen zonder dat daarvoor onpartijdige rechtsgeleerden werden geraadpleegd zodat op die manier kosten bespaard konden worden en bovendien betrof het een duidelijke zaak. Het niet raadplegen van de rechtsgeleerden "soude sijn hoog Ed. de heere clager ook niet onaengenaem wesen." Schepenen besloten dat de zaak toch voor advies aan onpartijdige rechtsgeleerden zou worden voorgelegd.

Enkele dagen later, op 16 mei was er weer een zittingsdag. Inmiddels hadden schepenen op hun verzoek juridisch advies gehad van de Tielse rechtsgeleerden W. Vogelsanck en Gerard Schull. Rinck verzocht schepenen om in kennis gesteld te worden van de inhoud van het advies. Pieck had daar geen bezwaar tegen, maar mocht

5. Geselen en brandmerken van een veroordeelde. Prent uitgegeven door Dirk Kemink, boek- en papierverkoper te Utrecht, gedateerd tussen 1753 en 1776. Het opschrift van de prent luidt: *Kinders wilt dees Printe Leezen, En leert van Jongs op kwaad doen Vreezen.* Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

6. Raadhuis en kerk te Beesd. Prent door Hendrik Spilman. Datering 1742-1784. (Collectie Gelders Archief)

het advies nadelig zijn uitgevallen voor de verdachte dan verzocht hij schepenen om clementie te betonen.

Rinck bleef bij zijn eis als gevolmachtigde van de richter en verzocht schepenen "het frivool versoek" van de procureur van de verdachte te negeren.

De volgende dag was de schepenbank weer bijeen. Alle schepenen waren aanwezig en op deze zittingsdag kwamen zij met hun vonnis. Eerst werd vastgesteld dat Carel Hendricksen in het verhoor "buijten pijn, bande en isere, ook in openbare vierschare den Ed. Gerichte tot Beesd" bekend had dat hij een kouter gestolen had en de inbraak te Opijnen gepleegd had. Verder werden de omstandigheden waaronder de delicten gepleegd waren aangehaald. Schepenen stelden vast dat het "quade feijten betrof die in een land van justitie niet kunnen werden getollereert, maer andre ten exempel behoorden te werden gestraft."

Gelet op de verklaringen en alle stukken die waren aangedragen tijdens de procesgang en alles waarop schepenen te letten hadden deden zij recht. Zij "condemneeren den gemelten Carel Hendricksen te werden gebragt ter plaetse daer men gewoon is alhier justitie te doen ende aldaer aen een pael gebonden met roeden strengelijc gesels, alsmede gebrantmerckt te werden met het wapen van Beest op sijn rugge, een ploegiser

boven sijn hoofd aen de pael hangende ende voorts gebannen uijt het geheele furstendom Gelre ende graefschap Zutphen, sonder sijn leven lang daer weder in te comen op peene van de doot." Tevens werd hij veroordeeld tot betaling van de proceskosten.

De voltrekking van de straf

Op 23 mei 1688 werd de veroordeelde gebracht naar de plaats waar in Beesd dergelijke straffen in het openbaar werden voltrokken. In het procesdossier werd deze plaats niet vermeld. Omdat deze straffen als voorbeeld dienden om anderen er van te weerhouden om dergelijke delicten te plegen werd de voltrekking gehouden op een plaats waar het publiek gemakkelijk aanwezig kon zijn. Een geschikte plaats zou kunnen zijn vóór het raadhuis van Beesd in de Voorstraat.

Op de dag van de voltrekking was Dirck Pieck nog op het raadhuis geweest om op verzoek van de veroordeelde alsnog om clementie in plaats van voltrekking van het vonnis te verzoeken. Hij declareerde hiervoor één gulden en tien stuivers. De procureur van de ambtman was ook aanwezig bij de voltrekking. Hiervoor declareerde hij drie gulden alsmede twaalf stuivers voor verteringen.

Ten slotte

Ten tijde van het proces van Carel Hendricksen kan gesteld worden dat de rechtsgang in Beesd een zorgvuldig verloop had. Een verdachte had bepaalde rechten, zoals rechtsbijstand van een procureur die namens de verdachte ter terechtzitting de verdediging kon voeren. Zoals we zagen werd door de schepenen op verzoek van Hendricksen een procureur aan hem toegewezen. Ook kon een verdachte niet zo maar onder tortuur verhoord worden. Hiervoor was een vonnis van de schepenen voor nodig.

Zowel de vertegenwoordiger van de ambtman als de verdediging lieten zich adviseren door rechtsgeleerden. De schepenen getuigden van een onafhankelijke opstelling tijdens het proces. Dit valt onder andere op te maken uit het feit dat Rinck geëist had dat Carel Hendricksen onder tortuur verhoord zou worden, maar de schepenen gingen niet op deze eis in. Dit bleek tevens uit het feit dat Rinck als vertegenwoordiger van de ambtman het onnodig vond dat de schepenen onafhankelijk advies over de zaak zouden inwinnen, met daarbij de opmerking dat dit de ambtman niet onwelgevallig zou zijn. Desondanks besloten schepenen advies in te winnen bij twee onafhankelijke Tielse rechtsgeleerden.

In dit advies gingen zij in op de gepleegde strafbare feiten en de door beide partijen aangevoerde argumenten en de gevolgde rechtsgang. Zij waren van mening dat de twee door Hendricksen gepleegde strafbare feiten voldoende waren om hem ter dood te veroordelen door middel van het koord. De schepenen die kennis genomen hadden van het advies legden na beraadslaging toch een mildere straf op.

Het dossier geeft ook inzicht wat voor kosten er gemaakt werden ten behoeve van het proces. Niet werd vermeld wat de beloning was van de scherprechter die de geseling en het brandmerken uitvoerde. Ook werd geen declaratie opgevoerd voor de werkzaamheden van de schout. In het dossier ontbrak ook de declaratie met betrekking tot het advies van de Tielse rechtsgeleerden. De secretaris van Beesd ontving voor zijn administratieve werkzaamheden 54 gulden en 2 stuivers.

Johan Rinck, als procureur van de ambtman, declareerde totaal 93 gulden en 16 stuivers. Hierin was begrepen een bedrag van 27 gulden en 18 stuivers voor kosten betreffende logies, eten en drinken. Tijdens het proces had hij van 10 april tot 24 mei 1688 gelogeed bij schepenen Van Tussenbroeck te Beesd.

De declaratie van Dr. Johan van Stralen bedroeg 61 gulden. Het betrof door hem verrichte werkzaamheden zoals het bestuderen van de bekentenis van Hendricksen, het opstellen van de eis tegen de verdachte ten behoeve van de ambtman en zijn procureur. Zo kostte het opstellen van de eis 8 gulden. Verder werden er kosten berekend voor het geven van advies.

Dirck Pieck verdiende als verdediger 57 gulden en 6 stuivers voor zijn werkzaamheden, zoals het voeren van gesprekken met Hendricksen. Hij berekende voor het doorspreken van de eis met de verdachte 3 gulden en 12 stuivers. In het bedrag waren ook kosten opgenomen om in Culemborg met mr. Hendrick de Goijer te overleggen en advies in te winnen. Ook werden de kosten voor verteringen opgevoerd, zoals 8 stuivers in herberg De Prins.

Mr. Hendrick de Goijer declareerde een bedrag van 18 gulden en 14 stuivers, voor zijn werkzaamheden. Hoofdzakelijk betrof het overleg met Pieck, het bestuderen van de eis en het formuleren van het antwoord op de eis. Hiervoor werd een bedrag van 8 gulden en 10 stuivers berekend. Voor het opstellen van zijn declaratie rekende De Goijer 8 stuivers.

Hoewel Carel Hendricksen tijdens het proces verklaard had dat hij spijt had van de door hem gepleegde delicten en gesmeekt had aan schepenen om ootmoedig te zijn en rekening te houden met zijn jeugdige leeftijd en zijn al dan niet voorgewende onnozelheid ging hij kennelijk toch weer de fout in. Op 6 juli 1694 werd namelijk een kopie van zijn veroordeling te Beesd opgestuurd naar Zutphen waar hij toen gevangen zat.

Bronnen

RAR = Regionaal Archief Rivierenland

RAR-Criminele procesdossiers Beesd.

RAR-De ambtman contra Carel Hendricksen. Toeg. nr. 2110, inv. nr. 3.

RAR-De ambtman contra Willem Hermense alias Stille Willem. Toeg. nr. 2110, inv. nr. 4.

RAR-Gerichtssignaats Beesd 1684-1690. Toeg. nr. 2110, inv. nr. 35.

RAR-Procesdossiers inzake declaraties van kosten, 1688-1772. Toeg. nr. 2110, inv. nr. 174.

RAR-Collectie Cox.

RAR-Register houdende afschriften van landbrieven, privileges en handvesten van Zaltbommel, Tieler- en Bommelerwaarden, Beesd en Rhenoy (vanaf 1316) en van allerlei andere steden en streken en verschillende stukken over waterdijk- en leenrecht, samengesteld in 1619 door A. de Raedt, "Iudimagister in Hellou." Toeg. nr. 3060, inv. nr. 11.

Voormalig inwoner van Tiel steekt het Rijksdag gebouw in Berlijn in brand

Wim Faasse

Van der Lubbe bracht zijn vroege jeugd door in 's-Hertogenbosch. Zijn vader was handelaar. Toen Marinus twaalf jaar was, stierf zijn moeder. Hij ging vervolgens bij het gezin van zijn zus wonen, in Oegstgeest en werkte daar als metselaar. Bij een ongeval op de bouw

kreeg hij kalk in zijn ogen; operaties om zijn sterk verslechterde gezichtsvermogen te herstellen, mislukten. Hij kreeg een uitkering van fl. 7,44 per maand. Vervolgens verhuisde hij naar Leiden, waar hij in krakkemikkige woningen leefde.

Mensen die hem kenden omschreven hem als een wat schuchtere, aardige jongen. Een goedgezind en een wereldverbeteraar, maar impulsief. Tweemaal moest hij de gevangenis in: de eerste keer voor het demonstreren op straat en zich verzetten tegen de politie. De tweede maal voor het ingooien van de ruiten van het Maatschappelijk Hulpbetoon. Hij wilde meer geld om van rond te komen.

Hij had communistische en anarchistische ideeën, en was lid van de CJB Communistische Jeugd Bond. In 1931 wilde hij naar de Sovjet-Unie, om te kijken hoe de

arbeiders daar leefden. Hij kwam niet verder dan Polen. Vrij plotseling vertrok hij in februari 1933 naar Duitsland, inmiddels 75% blind. Een paar dagen later stond in de krant dat hij brand had gesticht in de Rijksdag. Van der Lubbe stierf door onthoofding op 10 januari 1934. Voor zijn begrafenis werd zijn hoofd weer aan zijn romp genaaid. (Wikipedia).

De cineast Joost Seelen maakte in 1999 een onthullende documentaire over het leven van Marinus van der Lubbe, *Water en Vuur*. In deze documentaire wordt aan Van der Lubbe een andere plaats gegeven in de geschiedenis dan de plaats die hem veelal wordt toegedicht. Van der Lubbe blijkt namelijk niet de 'sukkel' die de geschiedenis veelal van hem maakte. Seelen maakt van hem juist een bevlogen idealist die zijn leven lang streed tegen onrecht en het opkomend fascisme.

Gezinsstaat Van der Lubbe

Franciscus Cornelis geboren 's-Gravenhage 31 oktober 1863, trouwt Petronella van Handel, geboren Gemert 5 november 1870. Het gezin komt 29 juli 1913 vanuit Nijmegen naar Tiel (woont hier in de Kloosterstraat) en vertrekt op 17 september 1913 naar 's-Hertogenbosch.

Uit dit huwelijk:

1. Johannes Marcus, geboren Leiden 23 juli 1905.
2. Johannes Cornelis, geboren Leiden 19 augustus 1907.
3. Marius/Marinus, geboren Leiden 13 januari 1909.

Referenties en meer informatie

Stamboom:

<https://www.genealogieonline.nl/stamboom-familie-de-kleine/l75061.php> met weinig of geen bronnen.

<https://gw.geneanet.org/spoorderave1?lang=nl&n=van+der+lubbe&oc=2&p=marinus> met foto's en kleine stamboom.

Dossier Marinus van der Lubbe, met alleen de inleiding. <https://lobi101.home.xs4all.nl/download/dossier.pdf>

Familie Wiki: Lubbe van der, Familie: http://gallusmagnus.nl/index.php/Lubbe_van_der,_Familie

Verantwoording inhoud en de zeven pijlers

In het vorig nummer van AV (2018-2) staat de stamreeks van ons lid Wil Lases met vermelding van slechts enkele en dan nog summiere bronnen. Hierop kreeg de redactie commentaar. Allereerst is die redactie blij dat leden artikelen aanbieden voor volgende nummers van AV. Deze artikelen worden gepubliceerd als aangeleverd, met de verantwoordelijkheid van de publicist. Het is aan de lezer om de waarde van de inhoud te beoordelen. Ook die van de genoemde bronnen.

Wel wil de redactie alle leden wijzen op de onderbouwing van de gegevens en die onderbouwing mede te publiceren. Het gaat echter niet alleen om bronvermelding, de hele wijze van familie onderzoek is daarom recent nog eens vastgelegd in de 'Zeven Pijlers'. Deze 'code of practice' is het resultaat van overleg tussen de genealogische verenigingen van Nederland en luidt:

1. Bereid je genealogisch onderzoek goed voor.
2. Ga kritisch om met je bronnen van informatie.
3. Verantwoord de bron van je informatie.
4. Bouw een solide bewijsvoering op.
5. Respecteer privacy en persoonlijke levenssfeer.
6. Respecteer het auteursrecht.
7. Deel het resultaat van je genealogisch onderzoek.

Wij vragen onze leden/lezers dus om alle publicaties te beoordelen op deze 7 pijlers, maar om ook hun eigen werk hieraan te toetsen. Wil je meer weten over die 7 pijlers, toets dan in 'google' de volgende zoekopdracht: 'zeven pijlers genealogie' en lees over de achtergronden en commentaren. Desondanks willen wij graag van alle leden lezen wat hun bevindingen, verhalen, favoriete (over)grootouders zijn.

De stamboom Philips

Marjan Witteveen

Tussen 1750 en 1775 is Philip Philips van Duitsland naar het westen getrokken en in Veenendaal terechtgekomen. Daar was de behandeling van wol en vlas een bloeiende bedrijfstak, evenals de verwerking van tabak uit de streek tot pruim-, snuif- en pijptabak. Vandaar kwam hij naar Zaltbommel. Als zijn zoon Benjamin niet met Lea Hartog had gevreeën, was hij dan wel in Zaltbommel gebleven? Of misschien toch wel omdat het Gelderse Zaltbommel hem beviel als marktstad met een betrekkelijk gunstige ligging aan de Waal, dicht bij Holland en Brabant?¹

I. Benjamin Philips, geboren 1767, overleden 1854, textielhandelaar, trouwt 1794 Lea Hartog.

Uit dit huwelijk:

1. Lion, volgt IIa.
2. Joseph, volgt IIb.
3. Philip, volgt IIc.
4. Marianne,
5. Alexander, volgt IId.
6. Jacob, volgt IIe.
7. Abraham, volgt IIf.
8. Frederik,
9. August,
10. Eduard, volgt IIg.
- 11-12. nog 2 dochters

1795: Het eerste jaar van Bataafse Republiek, verkreeg Benjamin als 'handelaar in uit- en inlandsche manufacturen' in Zaltbommel het burgerrecht.

1799: Een ruimte om tabak te drogen in stal van het weeshuis. De huur liep van juli 1799 tot het moment dat de tabak gedroogd was, uiterlijk eind november, mits hij de stal ont-ruimde als de cavalerie in garnizoen zou komen en paardenstalling nodig was. Hij mocht ook de zolder boven de ingang van de grote poort op het kerkhof rond de Sint-Maartenskerk gebruiken.

1801: Kocht hij zijn eerste huis in de Gasthuisstraat.² Hij had daar een 'ellewinkel' een manufacturenzaak.

1805: Een kwitantie van de levering van 19,5 el linnen, voor 10 cent per el, aan de Hervormde Gemeente, getekend door 'vrouw Philips-pro mijn man'.³

1815: Was hij een van de geërfden in de dorpspolder Bommelsche Veld.

1817: Het buurhuis in de Gasthuisstraat verwierf hij in 1817.

1832: Volgens het kadaster bezat hij ook een huis in de Waterstraat, een pakhuis in de Gasthuisstraat en een rijtje huizen in de Korte Steigerstraat. later nog een pand in de Kerkstraat en een huis met veel grond in de Oenselsestraat bij.⁴

1. De gouden eenhoorn op Markt 11.

1838: Na overlijden van zijn vrouw heeft Benjamin Philips de winkel opgeheven.

1854: Na zijn dood kwam zijn huizenbezit in Zaltbommel vooral aan de kinderen die niet meer in Zaltbommel woonden. De kinderen die wel in de stad waren gebleven, erfden de vele stukken land in de Bommelerwaard.

Benjamin streefde naar een volwaardige plaats in de stad Zaltbommel, zelfs als hij daarvoor zijn getsalsmatig en financieel aanzienlijke invloed in de joodse gemeenschap moest opgeven. In een 'ruime tussenkamer achter de winkel' vond in 1826 een doopplechtigheid plaats in bijzijn van de kerkenraad van de Nederlandse Hervormde Kerk en van alle leden van de families van Benjamin en Lion Philips (en de familie Van Leeuwen), tien volwassenen en elf kinderen, die allen toetraden tot de Hervormde Kerk.⁵

Regelmatige kerkgang en catechisatie waren het gevolg, waarvan een herenbank in de Sint-Maartenskerk getuigt. Daarin staat *A. Philips 1828* gekerfd, waarmee een jongere broer van Lion, de toen vijftienjarige Alexander of de achttienjarige Abraham zichzelf vereeuwigde.

Men zei in de stad dat de familie dat vooral in het belang van de handel deden.⁶ Sociaal opklimmen was voor joodse families nog vrijwel uitgesloten en was dus ook nadelig voor de handel. Het stond ook verdergaande ambities in de weg en Benjamin had ambities. In de patriottentijd maakte hij al deel uit van de Grondvergadering die door getrapte ver-

2. 1822 aquarel uit 1822, Arend Egbrinkhoff, was of de vader (ca.1758-1823) of de gelijknamige broer (1788-1847) van Gesina Egbrinkhoff (1798-1866), echtgenote van Gerlachus Ribbius Peletier (1788-1872) uit Tuil.] Voor 1832, kocht hij het even grote buurhuis, Markt 9, dat tegenwoordig als het stamhuis van de familie wordt gezien om woning en het bedrijf te scheiden.

kiezingen het uitvoerend lichaam moest samenstellen. Die vrijzinnigheid ten opzichte van de joodse bevolking was na 1815, in de periode van de restauratie, verdwenen. De vrouw van Benjamin, Lea Hartog, werd geroemd om haar *buitengemeen fijn verstand*, ze voedde haar kinderen streng op en liet ze alles leren *wat in Bommel maar te leren viel*.⁷ Ook al volgde geen van de kinderen hun vader op in de textielhandel, in de tabaksindustrie vonden zij een voorspoedige toekomst.

Ila. Lion Philips, geboren 1794, overleden 1866, trouwt 1820 Sophie Presburg uit Nijmegen.

Uit dit huwelijk:

1. Karel
2. Jan
3. August
4. Henriette
5. Nanette
6. Jacques
7. Frederik, volgt IIIa.

1815: begon hij samen met Gerlachus Ribbius Peletier (1790-1872) de firma Peletier en

Philips Bz. een tabakskerverij, een fabriek in rook- en snuiftabak en een winkel in tabakswaren 'van de eerste soort' onder de naam De Eenhoorn.⁸

1820: ook handel in thee, later ook een koffiebranderij.

1818: Lion was 24, kocht het grote huis op de Markt nummer 11, winkel met bovenwoning. Boven de dubbele deur in het midden hing hij een grote gouden eenhoorn waar het bedrijf zijn naam aan ontleende.

Voor de tabakskerverij diende een pandje in de Oliestraat, om de hoek van de Markt, bereikbaar vanuit de winkel. Aan de overkant (nu Gamerschestraat nummer 2) stond het pakhuis van de tabak.

De fabriek was betrekkelijk klein met drie tot zes werknemers en de winkel deed het goed, maar meer winst behaalde de firma met de groothandel in tabak. Lion nam geen deel aan de sigarenfabriek die Peletier in 1844 in Utrecht stichtte en die zeer groot werd, maar hij onderhield er wel zakelijk relaties mee.

1820: Getrouwd met Sophie Presburg uit Nijmegen, wonen Markt 9, naast de winkel op Markt 11. In de jaren veertig was het daar *den zoeten inval voor al de jongens en meisjes die met de kinderen des huizes op school gingen. De jonge Philipsen met hun vroolijke geestigheid, de muziek, de gulle, schoon eenvoudige manier van onthalen, de lieve beschaafde huisvrouw, (...) trokken al wat jong was aan en er knoopten zich zeer teedere banden reeds in de vroege jeugd met telgen uit de aristocratie van Bommel*⁹. Dat bleek wel toen Lion's zonen August, advocaat te Amsterdam, en Jan die een sigarenfabriek had in Aken, in 1851 trouwden met twee nichtjes van de burgemeester in Zaltbommel. Dat was tegen de zin van deze burgemeester Thooft, want hij kreeg zo immers een familierelatie met *een familie van parvenus, gewezen joden nog wel, uit een kleinen winkel gesproten*.¹⁰ De domineesvrouw die dit opmerkte had alle begrip voor de verliefde jeugd, maar zag ook dat niet iedereen in Bommel zo ruimhartig was en dat afkomst en standsbewustzijn nog steeds heel belangrijk waren. Niettemin lijkt de familie Philips inmiddels wel zo breed geaccepteerd te zijn in Zaltbommel, dat Lion in 1850 werd aangezocht als raadslid. Hij wees dat overigens af.

Karel Marx

De kinderen van Henriëtte Presburg en Heinrich Marx uit Trier, kwamen in hun jeugd al graag logeren bij hun tante Sophie en oom Lion in Zaltbommel. Een van hen was Karl Heinrich Marx (1818-1883). In 1843 kan hij al in Zaltbommel zijn geweest, maar hij was daar vaker.¹¹ In 1848 had de Communistenbond een brief aan Marx zelfs naar Zaltbommel geadresseerd.

Karl Marx onderhield warme, vriendschappelijke contacten met zijn familie in Zaltbommel. Hij kwam regelmatig op bezoek bij het gezin van zijn oom Lion en tante Sophie - de zus van zijn moeder - en correspondeerde met verschillende Bommelse familieleden. Op hun beurt bezochten neven en nichten uit Zaltbommel hem en zijn gezin in Londen. Nadere hechte familierelaties had Karel Marx niet, de relatie met zijn moeder en zussen in Duitsland was uitgesproken slecht. In de winter van

3. Karl Marx op de dakrand van het huis waar hij logeerde.

1863-1864 logeerde Karl Marx enkele maanden bij Lion en Sophie. Hij werkte in die periode aan *Das Kapital* en volgens overlevering in de familie 'had hij de gewoonte telkens als hij wat geschreven had, op te staan en om de tafel te lopen, harder en harder, totdat hem iets inviel, waarna hij weer ging schrijven. Terug in Londen dankte Karl Marx zijn oom Lion: 'Ondanks de negenogen en furunkels beschouw ik de twee maanden in uw huis als een van de gelukkigste in mijn leven.

Karl Marx en Lion Philips schreven elkaar over familie en persoonlijke zaken, maar ook over de grote onderwerpen uit de Engelse, Duitse en Amerikaanse politiek. Er

bestond wederzijds vertrouwen en oprechte interesse voor elkaars opinie.

Sinds de dood van zijn vader in 1838 had Marx voortdurend gebrek aan financiën. Hij had aan voorschotten al meer geld op zijn erfenis opgenomen dan hem toekwam. Met zijn moeder kwam hij in 1850 overeen dat haar zwager Lion Philips de financiële zaken tussen zijn moeder en hem zou regelen.¹² Omdat Karl dat jaar 1850 weer dringend geld nodig had, maakte zijn vrouw Jenny een moeizame reis naar Zaltbommel, waar ze wanhopig maar tevergeefs om geld kwam vragen. In de jaren zestig was neef Karl een regelmatig terugkerende gast in het huis op de Markt.¹³ Na de dood van zijn moeder in 1863 kreeg Marx de beschikking over zijn aandeel in de erfenis. Lion overleed enkele jaren later en daarna is Marx niet meer in Zaltbommel geweest.

Na haar teleurstellende reis in 1850 beschreef Jenny Lion als een kleine man, dikdoenerig en alledaags, maar toch 'komt er af en toe zelfs iets verfijnds, iets van een man van de grote wereld bij, hoewel dat bij een Nederlander misschien eerder iets van de grote zee is. Helaas merk je in de buurt altijd de rotte geur van schelvis'.¹⁴ Ze had genoeg van de 'idylle hier, die helemaal gebaseerd is op koffiebalen, thee-kisten, haringtonnen en olieflessen'. Ook al was het gemopper te verklaren uit de omstandigheden, helemaal zonder overtuiging zal het niet zijn geweest. Bij Marx zelf is van deze negatieve mening niets te merken. Hij noemt Lion 'een lieve oom'¹⁵ of een 'famoser alter boy'¹⁶ en hoogachtte zijn oom, omdat die door zijn rijke levenservaring de wereld human, onbevooroordeeld en met originele visie bezag.¹⁷ Vaak waren de brieven een voortzetting van eerder gevoerde gesprekken over politiek, natuurwetenschappen en economie en theologie, meestal naar aanleiding van recente gebeurtenissen of publicaties.¹⁸ Marx kreeg blijkbaar weerwerk, want Lion was 'taai, maar gecharmeerd van mijn schrijven'.¹⁹

4. Oliestraat 3.

Erfenis

Lion erfde van zijn vader onder meer de *Velddrielse Akkeren*, de *Dorrewaide* en *De Vlierd* in de gemeente Driel. Ook Philip (de *Beneden Kievitsham*) en Joseph erfden bouwland bij Kerkdriel. Zoals aangegeven op een kaart uit 1856 omvatten de bezittingen van Philip, Jacob en Lion Philips samen bijna het hele Munnikenland.²⁰ Wat hun broers Joseph, Frederik, August, Alexander en Eduard hebben geerfd is niet bekend, maar moet vergelijkbaar zijn geweest.

De nalatenschap van Lion beliep in 1866 een kleine tweehonderdduizend gulden, vergelijkbaar met 1,6 miljoen euro. Zestienduizend gulden aan huizen, tachtigduizend aan land en een zevenendertigduizend aan effecten. De boedelverdeling verliep als in 1854 bij de dood van Benjamin: Frederik, die zich in

Zaltbommel had gevestigd, erfde de huizen op de Markt en de andere bedrijfspanden. De rest van het huizenbezit werd verdeeld onder de zoons die de stad uit waren gegaan.

Ilb en c. Joseph en Philip stichtten in 1817 in Maastricht een tabaksverwerkingsbedrijf, niet toevallig onder de naam De Dubbele Eenhoorn. Die band met de Bommelerwaard bleef in stand door geërfd landbezit. **Joseph** is mogelijk in 1842 (ook?) metaalfabrikant geworden in Brussel.

Ild. Alexander nam de directie over in Maastricht, samen met zijn zwager Louis Nijpels die met zus **Marianne** Philips was getrouwd. Alexander werd op zijn beurt opgevolgd door een zoon van zijn broer **Frederik**, Edouard Philips uit Luik. Frederik had in 1834 samen met zijn zwager Louis Hartog een sigarenfabriek opgericht in Luik, de Firma Philips Frères. Ook deze firma werd overgenomen door een neef uit de derde generatie, Louis Philippe.

Ile en f. Isaac / Jacob en Abraham/**August** wijzigden hun namen na hun doop; zij richtten de tabaksfirma 'Gebrüders Philips Juniores' in rook-, kauw- en snuiftabak op in Aken. **1850:** Jacob werd opgevolgd door zonen van Lion: Karel en Jan.

1861: August ging naar Offenbach waar hij met zijn zoons een sigarenfabriek vestigde 'Aug. Philips und Söhne' en de Firma Philips Frères te Luik.²¹

Ilg. Eduard (1816-1907), stichtte een sigarenfabriek in Pest 'Fuchs, Philips & Comp.',

maar hij is de enige die de tabakshandel verliet. In 1872 trok hij naar Maastricht waar hij de Limburgsche Crediet-Vereeniging stichtte. Tien jaar later richtte hij de Maastrichtse Hypotheekbank voor Nederland op. Beide banken fuseerden in 1929 en werden overgenomen door de Nederlandsche Handel-Maatschappij.

Een tijdgenote schreef over deze zoons van Benjamin: *Echte kooplui als zij waren, geheel op de hoogte van hun tijd, scherpzinnig op alles wat hun voordeel kon aanbrengen, elkan- der uit de verschillende landen waar zij woonden den bal toekaatsende, maakten zij overal goede zaken.*²² De continuïteit werd verzekerd door opvolging van de ene generatie op de andere. Dat patroon is in de hele negentiende eeuw terug te vinden en zette zich in twintigste eeuw door.

Kinderen van Lion

Illa en b. Karel en Jan namen de fabriek in Aken over van hun oom Jacob.

IIlc. August (1823-1891) ging als eerste in de familie studeren. Hij promoveerde in 1847 in Leiden. Vestigde zich in Amsterdam met een praktijk als advocaat en procureur. Juridisch adviseur van de Bank E. Philips en Co. in Maastricht en van banken in Duitsland. Zijn grote sociale betrokkenheid blijkt uit enkele publicaties. Een daarvan ging over armoede en in 1856 was hij medeorganisator van het Congres over het armwezen. Hij zat ook in het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, was lid van de Schoolcommissie in Amsterdam en bestuurslid van De Grondwet, een liberale kiesvereniging in Amsterdam. Als zodanig was hij ook lid van Provinciale Staten van Noord-Holland (1864-1891), maar hij wilde niet in het landsbestuur.

Hij speelde een rol bij de redding van de Nederlandsch-Indische Handelsbank in 1884, adviseerde of was commissaris van De Rotterdamsche Bank, de Nationale Handelsbank, de Nederlandse Bank en de Nederlandsche Handel-maatschappij.²³

Ook was hij betrokken bij Stoomvaart Maatschappij Nederland, De Nederlandsche Rhijn-Spoorwegmaatschappij en de Imperial Continental Gas Association die in 1883 de Westergasfabriek in Amsterdam stichtte.

Als advocaat had hij een uitstekende reputatie en van 1883 tot 1889 was hij deken van de orde van Advocaten in Amsterdam. Hij was een 'schrandere en geestig rechtsgeleerde met zijn fijnbesneden gelaat en innemende vormen' geprezen om zijn scherpzinnigheid, eenvoud en zijn duidelijke betoogtrant. Zijn talent 'om alle moeilijkheden in de rechten te overkomen' werd geroemd.

IIId. Henriëtte Philips trouwde met de stadsgeneesheer A.J.W. van Anrooy, erfde van Lion voor een waarde van bijna 15.000 gulden. Zij bezat grond in Aalst, Ammerzoden, Rossum, Poederrijen (*De Panoven* en de *Groote Busterd*).

Ze woonde in de Gasthuisstraat in het huis van hun grootvader Benjamin.

Na de dood van haar vader was zij de sociale spil van de familie. Een kleinzoon beschreef haar als zeer belezen, met belangstelling voor politiek, gekant tegen het communisme,

maar liberaal genoeg om Marx te ontvangen, die ook bij haar in het doktershuis in de Gasthuisstraat heeft geloged. Dokter Van Anrooy behandelde Marx voor zijn steenpuisten en kon de man wel waarderen, maar: 'het is jammer dat een man, van zulke uitstekende gaven van hoofd en hart zijn gansche leven besteedt aan het najagen van een utopie'.

IIIe. Nanette was bij het overlijden van haar vader nog niet getrouwd. Lion verzekerde haar toekomst door haar zeer ruim te bedelen. Zij was wel enthousiast over Marx' ideeën. In een van zijn brieven noemde Karl haar schertsend '*onze Nederlandse secretaris*'. Nanette had een brede maatschappelijke belangstelling en in lange brieven wisselden zij en Karl gedachten en ervaringen uit. Marx beschouwde Nanette als zijn lievelingsnichtje. Hij noemde zichzelf een '*bewonderaar*' en was onder de indruk van haar '*gevaarlijk zwarte ogen*'.

In 1871 getrouwd met dominee Hein Roodhuyzen, de 'rode dominee, die in Zaltbommel o.a. het initiatief nam tot de oprichting van de Werkliedenvereniging 'Hulp naar Vermogen'. Zij woonden in de Tolstraat in het huis waar Frederik woonde tot hij naar de Markt verhuisde.

III f. Jacques (Leonard Isaac, gewoonlijk Jacques genoemd, 1833-1902), Hij promoveerde eveneens in Leiden, in 1858, begon als jurist in Rotterdam. Van 1867 tot 1874 was hij leraar staatswetenschappen aan de Rijks-H.B.S. in Zaltbommel en woonde hij tijdelijk in Zaltbommel. Daarna ging hij in Tiel wonen, waar hij vanaf 1872 was verbonden aan de arrondissementsrechtbank, uiteindelijk als president.

In Zaltbommel was hij bestuurslid van Sociëteit De Verdraagzaamheid. Voor een nieuw gebouw voor de sociëteit stond hij een groot stuk tuin af van een huis dat hij aan de Tolstraat bezat. Hij moet een aardige, geestige en soms wat wonderlijke man zijn geweest.

III g. Frederik Philips (Benjamin Frederik David, 1830-1900) 1857 Gehuwd met Betsy Heijligers (1836-1921) uit Zaltbommel, opgegroeid in Ned. Indië, sinds 1844 in Zaltbommel, Ruitenstraat. Zij woonden in de Tolstraat.

Uit dit huwelijk:

1. Gerard, volgt IVa.
2. Anton, volgt Vb.
3. Henri Louis, volgt IVc.

Hij maakte vooral winst met de handel in tabak en sigaren en met het alleenverkooprecht voor Nederland van een sigarenmachine.²⁴ Hij erfde de huizen aan de Markt die Lion had aangekocht en bewoond.

In 1857 verwierf hij het alleenverkooprecht voor Nederland van een sigarenmachine. Met deze machine kon een werknemer vier tot vijf keer zo snel sigaren maken als met de hand. De eerste machine verkocht hij aan Peletier, zijn medefirmant in Zaltbommel, die in Utrecht twee grote sigarenfabrieken had. De handel in deze machines bleek zeer winstgevend.²⁵ De werknemers van Fred Philips maakten in 1889 werkdagen van elf uur.

Minder gebruikelijk was dat bij ziekte hun loon werd doorbetaald en dat Philips bejaarden zo lang mogelijk aan het werk hield en ondersteunde, een opvallend voorbeeld van sociale zorg van een werkgever.²⁶

1878: Verbouwing Markt 11 (de winkel), waardoor de winkel een voornaam eigentijds aanzien kreeg. De gouden eenhoorn bleef boven de deur hangen.

Evenals Lion was hij in 1861 na de grote watersnood betrokken bij de hulpverlening. Hij beheerde de magazijnen met hulpgoederen, deed de noodzakelijke aankopen en wist stampotmaaltijden te regelen voor de vluchtelingen. Die werden in Amsterdam bereid en met behulp van het leger in grote tonnen per trein, karren en veerboten naar Zaltbommel vervoerd, waar ze nog steeds warm waren.

Gasfabriek

In 1869 of 1871 nam Frederik Philips de noodlijdende gasfabriek uit 1857 over van de stad en verlaagde meteen de gasprijs. Hij wilde het productieproces verbeteren zodat door een lagere prijs de omzet groter werd, waar de consument van kon profiteren. In 1877 kreeg Frederik Philips de kans de concessie te verlengen, maar de gemeente stelde daarbij onder andere de voorwaarde dat hij langs de lange Stationsweg buiten de stad verlichting aan moest leggen tegen de dezelfde prijs als binnen de stad. Toen Philips daar bezwaar tegen maakte, wilde de gemeente de gasfabriek overnemen, maar over de prijs konden ze het niet eens worden. De gemeente stichtte uiteindelijk zelf een gasfabriek en drukte Philips uit de markt. Zo kwam een tweede, gemeentelijk leidingnet naast het eerste te liggen. Ook werden opnieuw stadsplantaarns geplaatst, zo dicht mogelijk naast de oude, want die stonden al op de beste plaatsen. Door de concurrentie tussen beide fabrieken daalde de gasprijs van Philips van veertien naar twaalf cent per kubieke meter, maar dat was niet vol te houden. In 1880, toen de gasaandelen kelderden na de introductie van de eerste gloeilampen, verkocht Frederik Philips de gasfabriek. Hij moest zelf zijn buizen uit de straten halen, maar de gemeente zou de bestrating herstellen.²⁷ De gasonderneming was een mislukking, maar de interesse in verlichting was blijvend en leidde tot een nieuwe onderneming.

Bankbedrijf

1864: Fred raakte meer geïnteresseerd in financiële zaken. De Nederlandse Bank benoemde Philips tot vertegenwoordiger in Zaltbommel, omdat hij voldoende 'gegoed' (rijk) was en voortvarend in handelszaken.²⁸

1871: Fred kocht een plaatselijk kassiersbedrijf dat op het punt stond te worden geliquideerd²⁹ en bouwde dat uit. Hij hield niet van het kassierswerk, maar legde zich zijns ondanks toe op de kleine bankzaken.

Daarmee richtte hij de bank Fred. Philips op. Hij vestigde het bedrijf naast de tabakshandel, op Markt 13.³⁰

1890: De Nederlandse Bank bevorderde Frederik van correspondent derde klasse naar

de eerste klasse, door zijn bekwaamheid, soliditeit en uitgebreide handelsrelaties. Frederik werd ook agent van de Rotterdamsche Hypotheekbank voor Nederland.³¹

Bank Fred. Philips Bankiers opgericht: Fa. Fred Philips Bankiers, gevestigd Markt 13. In 1968 gefuseerd met Mees en

Hope. Die bank werd in 1988 overgenomen door de Algemene Bank Nederland, die later is gefuseerd met de Rotterdamse bank tot de Amrobank. De bank is gevestigd in de panden Markt 13 en 11. De gouden eenhoorn hangt nog steeds aan de gevel.

Andere functies

1879-1885: Gemeenteraadslid³²

Diaken in de Hervormde Gemeente³³

Lid en sinds 1886 voorzitter van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen³⁴ met een volksbibliotheek, een bewaarschool en een Hulpbank voor Neringdoenden.

1899: Penningmeester van het college van zettters van de directe belastingen.³⁵

Penningmeester van de Districtswatersnoodcommissie 1899.³⁶

Bestuurslid van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

Voorzitter van de commissie voor de financiering van de bouw van sociëteit de Verdraagzaamheid.

Grondbeheer

Frederik erfde veel en grote stukken grond bij Poederoijen, samen geschat op 8500 gulden. Ondanks dat het in de Bommelerwaard economisch slecht ging, wist Frederik Philips zijn grote bezit te handhaven en uit te breiden. In 1896 werd zijn vermogen geschat op vijfhonderdduizend gulden, vergelijkbaar met 5,8 miljoen euro.³⁷

De gronden in de Bommelerwaard werden jaarlijks verpacht. Pachters deden dus geen moeite hun grond of de afwatering te verbeteren, waardoor de opbrengst van de grond achteruit ging. Het was een van de oorzaken van armoede in de streek. In een satirisch geschrift uit 1894 over het dorp Aalst in het westen van de Bommelerwaard, staat dat 'een zekere meneer Eenhoorn (i.e. Frederik Philips) uit Bommelstad in Kikkerdorp (Aalst) alleen al negenennegentig bunders weiland bezit, verdeeld over honderd percelen'. Omdat bij honderd bunder de polderlasten hoger waren, deed hij verdere aankopen in andere dorpspolders. Een notaris verpachtte het land door afmijnen. Het pachtstelsel was hier het doelwit van de satire en Frederik Philips was voor de socialistisch actieve schrijver de verpersoonlijking van een systeem dat in de Bommelerwaard algemeen was.³⁸

Was Frederik vermoedelijk een strenge vader, zijn vrouw, Elisabeth Heyligers, moet een rustige, stille moeder zijn geweest. Het lijkt erop dat in het gezin van Frederik de belang-

stelling voor intellectuele en fundamenteel politieke zaken minder groot was dan bij de vorige generatie. Anton, zijn zoon, was een dondersteen in zijn jeugd en bleek later een vernuftig handelaar en ondernemer. Zij hebben het meest geprofiteerd van de stevige financiële basis, van het grote netwerk van de familie, van de sociale zin en van de intellectuele belangstelling in de derde generatie.

In de brief waarin Jenny Marx in 1850 verslag deed van haar teleurstellend bezoek aan Zaltbommel, noemde zij Frederik die op dat moment twintig jaar oud was, 'de meest onbetekenende van allemaal en een niet goed gemanierde grappenmaker'. Karl Marx betrok Frederik niet in de correspondentie, maar liet hem hoogstens groeten. Sociaal gezien beperkte Frederik zich tot Zaltbommel en bekleedde daar vele functies: diaken in de Hervormde Gemeente.

Toen in 1870 de Zaltbommelse sociëteit De Verdraagzaamheid (met in het bestuur Jacques Philips) tot nieuwbouw besloot, belastte Frederik Philips zich met de financiering. Lid en sinds 1886 voorzitter van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen met een volksbibliotheek, een bewaarschool en een Hulpbank voor Neringdoenden.

1879-1885 maakte hij deel uit van de gemeenteraad

Voor zijn werknemers was Frederik een goede werkgever. Zij maakten in 1889 gewoon werkdagen van elf uur, maar bij ziekte werd hun loon doorbetaald en bejaarden bleven zo lang mogelijk aan het werk en kregen ondersteuning. Dat was een opvallend voorbeeld van sociale zorg van een werkgever.

In 1899 werd hij penningmeester van de Districtswatersnoodcommissie en penningmeester van het college van zettters van de directe belastingen.

Tenslotte is hij de enige die ook lid was van een koor, de zangvereniging Minerva, samen met zijn echtgenote. Ook maakte hij kamermuziek met vrienden en familie.

IVa. Gerard (1858-1942)

Samen met zijn echtgenote Johanna van der Willigen in Zaltbommel begraven op de Algemene Begraafplaats bij de rest van zijn familie.

1870-1880: Elders experimenten met een elektrische gloeilamp. Na de gasproductie was de toekomst aan de elektrotechniek.

Gerard was een bedaarde, technische onderzoeker. studeerde toen werktuigbouwkunde. Maakte in Glasgow praktijk kennis met elektrische verlichting. In 1887 ging hij in Londen werken bij een firma in elektrische verlichting. Terug in Amsterdam en Zaltbommel zocht en vond hij een manier om een kooldraad te maken, die beter en goedkoper was dan de producten uit het buitenland. Daarmee kon hij gloeilampen gaan produceren.

Zijn vader wilde met hem een lampenfabriek oprichten, maar niet in Zaltbommel. Daar waren niet voldoende arbeiders te vinden met industriële ervaring.³⁹

1891: Een leegstaande fabriek gekocht in Eindhoven en werd de Venootschap Philips

en Co. opgericht 'tot het fabriceren van gloeilampen en andere electrotechnische artikelen, benevens het drijven van handel daarin'⁴⁰ De werkende vennoot was vader Frederik, B.F.D. Philips, die het geld, 75.000 gulden, van de bank Fred. Philips betrok. De stille vennoot was Gerard, 'ir. G.L.F. Philips', die zijn aandeel leende van dezelfde bank. Gerard is geboren in Tolstraat, ging naar in Eindhoven.

Waarom Eindhoven en niet Zaltbommel?

De negentiende eeuw was een slechte tijd voor de Bommelerwaard. De streek had ernstig geleden onder de Franse bezetting, had in de jaren veertig te kampen gehad met hongersnood door de aardappelziekte en in de hele eeuw met choleraepidemieën door de slechte kwaliteit van het water uit de stadspompen. In 1861 kampte de stad met grote watersnood. Buiten de stad stond bijna de hele Bommelerwaard onder water en ijs en de vierduizend inwoners herbergden veertienhonderd vluchtelingen. Al vielen er toen geen doden, de economische schade was buitengemeen groot. Het duurde tot halverwege de twintigste eeuw voor het gebied tussen de Maas en de Waal zich herstelde. Zaltbommel was vooral een marktstad en het bestuurlijke centrum van de Bommelerwaard, maar voor de oprichting van een gloeilampenfabriek was Zaltbommel geen goede plaats. Daar waren niet voldoende arbeiders te vinden met industriële ervaring. Brabant bood meer mogelijkheden.

IVb. Anton (1874-1851) had een opleiding gehad in de handel en in de effectenhandel.

1895: De fabriek van Gerard liep niet goed. Toen na enige jaren de verkoop van de lampen niet genoeg bleek op te brengen nam Anton met succes de verkoop ter hand. Hij zei later dat hij van zijn vader de ondernemingszin had geërfd en vooral de drang om door te gaan en grenzen te verleggen. Hij was de koopman, waar Gerard de fabrikant was.⁴¹ Frederik raakte hij als gasfabrikant betrokken bij een Rotterdamse studiecommissie voor de modernisering van het gasbedrijf. Daar ontmoette hij de directeur van gemeentewerken in Rotterdam (G.J. de Jongh) met wiens dochter in 1898, zijn zoon Anton zou trouwen.

Hij was geboren in Tolstraat, woonde in Eindhoven.

1937: Verhuizing, van de Oudheidkamer naar het Maarten van Rossemhuis. Voorzitter van de Oudheidkamer was op dat moment Cornelis Philips, zijn Eindhovense oom Anton was al sinds 1925 beschermheer.

1949: Als dank voor al zijn gulle gaven kreeg Anton Philips op 14 maart 1949, op zijn 75ste verjaardag, het ereburgerschap van Zaltbommel aangeboden. Verder werd een zijstraat van De Virieusingel - de Dr. A.F. Philipslaan - naar hem vernoemd evenals later een lagere school.

Jaren daarvoor had Anton Philips er al voor gezorgd dat automobilisten op de Waalbrug ook 's avonds konden genieten van de kerktoren, verlicht met de nieuwste Philips' *flood-light* lampen.

Ivc. Henri Louis (1863-1935) trouwt Elisabeth Lenshoek, die in Zaltbommel bekend werd om haar sociale betrokkenheid. Henri volgde zijn vader Frederik op als bankier en tabaksfabrikant. Hij werd ook medevennoot in de firma Peletier en Philips. Hij werd op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon Cornelis (Kees) en zijn kleinzoon Jan. Zij trokken weg uit Zaltbommel.⁴² Woonde sinds 1895 Markt 9 waar later zijn zoon Hans woonde. De winkel bleef op Markt 11, de bank in Markt 13.

Uit dit huwelijk:

1. Cornelis (Cees) was de opvolger van zijn vader. In 1968 fuseerde de bank met Mees en Hope, die in 1988 werd overgenomen door de Algemene Bank Nederland. Na een fusie met de Rotterdamse bank werd dat de Amrobank, die nog steeds gevestigd is in het pand Markt 11, waar de gouden eenhoorn aan de gevel hangt.
2. Hans. In 1933 kwam in Zaltbommel de verkeersbrug tot stand. Martinus Nijhoff (1894-1953) kende de stad, waar een vriend woonde, Hans Philips. Op een gezamenlijke fietstocht door Jutphaas en Vreeswijk vertelde deze hem dat hij eens een vrouw op een schip psalmen had horen zingen. Samen waren ze het erover eens dat de binnenvaart nauwelijks een onderwerp was in de dichtkunst. Kort daarop schreef Martinus Nijhoff het gedicht *De Moeder de Vrouw*. Het gedicht was een bron van inspiratie voor veel dichters, zowel voor als na 1995, toen weer een nieuwe verkeersbrug was gebouwd. Hans Philips liet 1925 in de Kloosterstraat (nu nummer 8) een grote garage bouwen. Het verhaal gaat dat de chauffeur aan het begin van de Tweede Wereldoorlog de schilderijen uit het huis aan de Markt overbracht naar de Kloosterstraat. Daar werden ze in de ruimte tussen de garagemuur en de muur van de voormalige kapel daarnaast verborgen. De ruimte werd daarna aan de voorkant dichtgemetseld. Op deze manier kwamen ze ongeschonden de oorlog door. Toen de Sint-Maartenskerk in april 1945 gevaar liep, vond het unieke beeldhouwwerk uit de koorbank een veilige plaats in de kluis van de bank Fred. Philips op de Markt.
3. Eduard, geboren 1872, studeerde rechtswetenschappen in navolging van zijn ooms, overleden 1967.

Subsidies voor Zaltbommel

1933: De firma Philips te Eindhoven, die nauwe banden heeft met de stad Zaltbommel, schonk ter gelegenheid van de opening van de brug in 1933 de schijnwerperverlichting van de Bommelse Sint-Maartenstoren.

1935: werd het schip van de Sint-Maartenskerk gerestaureerd. In het erecomité zat Anton Philips die met een belangrijke bijdrage de restauratie steunde. Toen zich opnieuw een tekort aandienende van 1400 gulden schreef de kerkenraad daarover naar de Raad van Beheer van NV Philips. Anton Philips droeg in het tekort van 2000 gulden bij met 500 gulden, Frits Philips en PFS Otten schonken ieder 100 gulden.

In 1955 heeft C. van Maaren aantekeningen gemaakt over zijn werk voor de kerk gedu-

rende 53 jaar. Hij schreef dat 'door het verzenden van op 21 nov 1936 van brieven met circulaires voor de restauratie van de kerk aan het Philipsconcern' tot gevolg had dat 'op 5 december 1936 een bedrag à 28000 gulden van heren Dr. AF Philips en ir. G Philips ten gunste der kerkrestauratie werd ontvangen, hetwelk later uitvloeide tot ruim 40.000 gulden. Elders is gesproken over een gat in de begroting van 27.000 gulden, dat bijgepast werd door de in Zaltbommel geboren Gerard en Anton Philips.

Bronnen en literatuur

Deze tekst is gebaseerd op de lezing gegeven op vrijdag 31 augustus 2018 voor de leden van de afdeling Betuwe van de NGV.

Regionaal Archief Rivierenland (RAR), archief Herv. Gem. 1042

RAR 3006 Archieven van de familie Philips (1739-1969), de firma Peletier en Philips (1815-1969), de N.V. De Eenhoorn Koffieverkoopkantoor (1933-1942) en de Bank Fred. Philips (1858-1969) nr. 6, 70-116, 209 en 1403.

P.J. Bouwman, *Anton Philips*. Amsterdam 1957.

Willem Dingmans en Jan Groenendijk, *Zoeklicht op Bommelerwaardse families*. Zaltbommel 2004.

A. van Emmenes, 'Kikkerdorp en de Kikkerdorpers', gratis feuilleton behorende bij het socialistisch weekblad *Voorwaarts*. 's-Gravenhage z.j. (1894).

Jan Gielkes, '*Was ik maar weer in Bommel*', *Karl Marx en zijn nederlandse verwanten. Een familiegeschiedenis in documenten*. Amsterdam 1997.

J.H. de Groot, *Zaltbommel, Stad en Waard door de eeuwen heen*. Zaltbommel 1979.

A.Heerding, geschiedenis van de N.V. Philips' Gloeilampenfabriek, dl. I Leiden 1980 en II Leiden 1986.

Keetje Hooijer-Bruins, *Domineesdochter in 's-Graveland, domineesvrouw in Zaltbommel, 1817-1886*. Zaltbommel 1981.

Kadastrale Atlas Gelderland 1832, Bommelerwaard, 2011.

R. Macalester Loup, *Omstandig verhaal betreffende den overgang van drie Israëlitische huisgezinnen te Zalt-Bommel woonachtig tot den Hervormden Christelijken Godsdienst; in brieven aan deszelfs voormaligen ambtgenoot S. Crommelin*. 1826.

Marcel Metzke, *Ze zullen weten wie ze voor zich hebben: Anton Philips 1874-1951*. Amersfoort 2004.

Ed. Philips, *Gedachten en Herinneringen* ('s-Gravenhage 1957).

D.J. Smeenk, 'Twee gasfabrieken in Zaltbommel' in: *Tussen de Voorn en Loevestein*, XXXII (1996) nr.92, 1-10.

Paul van Tongeren, 'Marx bedeltocht naar oom Philips' in *Brabants Dagblad* 12 maart 1983.

Noten

1. Gielkes 24	16. Gedachten 46.	28. Heerding I, 59.
2. Hooijer Bruins, II, 12; brief van J.C. Lissenberg d.d. 13 juni 1991 aan De Toren, Zaltbommel.	17. Gielkes 100, 109.	29. Bouwman 13; Metzke 34.
3. Archief Herv. Gem. 1042	18. Heerding I, 71.	30. De Groot 374.
4. Kadastrale Atlas Gelderland 1832 Bommelerwaard, 201	19. Gielkes 35.	31. Heerding I 60.
5. Macalester Loup.	20. RAR 3006 209 en E 1403.	32. Gielkes 46.
6. Hooijer-Bruins II, 12.	21. Heering I, 50.	33. Gielkes 46.
7. Hooijer II, 12.	22. Hooijer-Bruins II, 12-13.	34. Gielkes 46.
8. Heerding I, 49.	23. Heerding I, 59.	35. BWse families 254.
9. Hooijer-Bruins II, 13.	24. Heerding I, 56.	36. BWse families 254.
10. Hooijer-Bruins II, 13.	25. Heerding I, 53.	37. Metzke 35, noot 20 en Heerding I, 49.
11. Paul van Tongeren, 'Marx bedeltocht naar oom Philips' in <i>Brabants Dagblad</i> 12 maart 1983.	26. Heerding I, 57.	38. A. van Emmenes, Kikkerdorp en de Kikkerdorpers, gratis feuilleton behorende bij het socialistisch weekblad 'Voorwaarts', 's-Gravenhage z.j. (1894), 91-95.
12. Gielkes 32-33.	27. D.J. Smeenk, Twee gasfabrieken in Zaltbommel, in: <i>Tussen de Voorn en Loevestein</i> , XXXII(1996),nr.92, p.1-10; RAR 3006 Archieven van de familie Philips (1739-1969), de firma Peletier en Philips (1815-1969), de N.V. De Eenhoorn Koffieverkoopkantoor (1933-1942) en de Bank Fred. Philips (1858-1969) nr. 6 en 70-116 [Gielkes 45].	39. De Groot 379.
13. 1861, 1862, 1863-64, Gielkes 35, 95.		40. Heerding I, 49.
14. Gielkes 151.		41. Heerding I, 64.
15. Gielkes 102.		42. De Groot 378.

De Hattelaar, sociale woningbouw in Ophemert

Marco Schelling

Als we Ophemert opzoeken op de kaart, dan zie we dat het dorpsgebied van Ophemert groot is. Zeker in vergelijking met de omliggende dorpen. Ook is het opvallend dat er op veel kaarten sprake is van een buurtschapje met de naam Hattelaar.

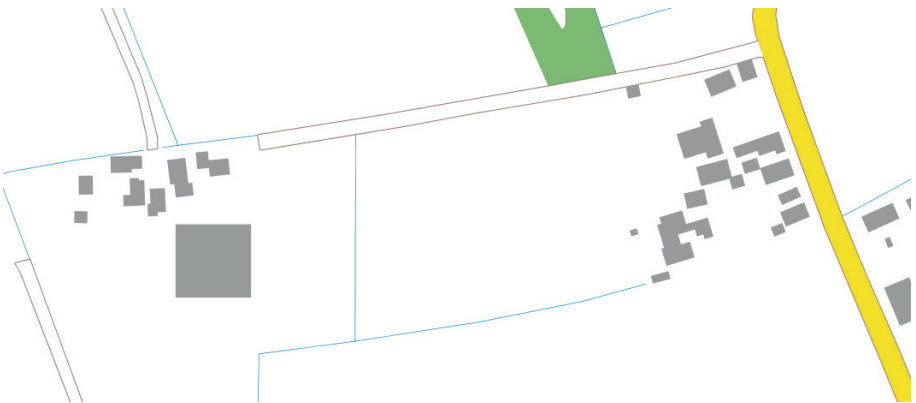
Zelfs Wikipedia heeft er informatie over:

Hattelaar is een buurtschap in de Nederlandse gemeente Neerijnen, gelegen in de provincie Gelderland. Het ligt 2 kilometer ten westen van Ophemert.

Dit is echter niet alles wat er over dit buurtschap te melden is. In dit artikel wordt ingegaan op de wordingsgeschiedenis van de Hattelaar.

De Hattelaar is een benaming voor een groepje huizen aan de Uilenburgsestraat in Ophemert, die verzezen zijn op een perceel van de gemeente Ophemert. De huisnummers zijn: 33 t/m 43, maar vaak worden de nummers 45 en 47 er ook bij betrokken. De laatste twee huizen hebben een andere ontstaansgeschiedenis en worden aan het eind van dit artikel besproken. Huisnummer 49 hoort zeker niet bij de Hattelaar. Dit is een van oorsprong zeer oude boerderij met de naam Willigenhaar, waar zeker een apart verhaal over geschreven kan worden.

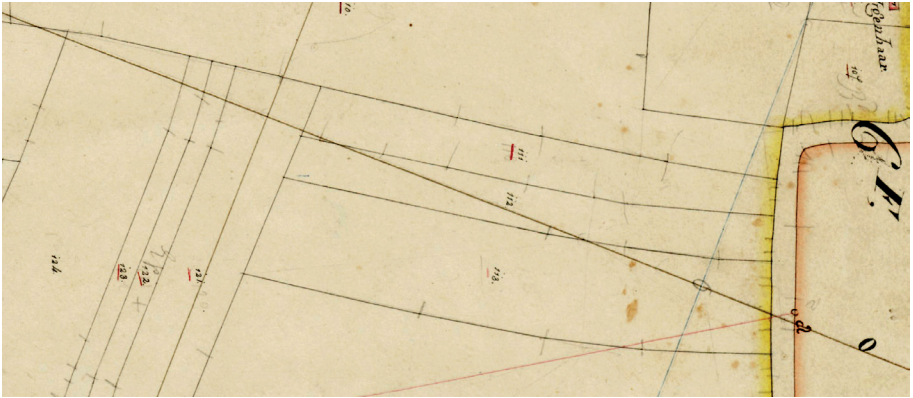
De huizen (nummers 33 t/m 43) die op de Hattelaar gebouwd zijn, zijn geen van allen van hoge ouderdom. Op de allereerste kadastrale kaarten is er alleen maar bouw- en weiland te zien.

1. Kadastrale situatie van de Hattelaar anno 2018

Als we de geschiedenis in 1840 oppakken, dan is in de kadastrale gegevens te vinden, dat het perceel met als nummer E113 in eigendom is van Gobel van Aalst uit Zennewijnen. Hij had het land via een erfenis van zijn vrouw Jacoba Verkerk verkregen.

In 1847 verkocht de familie Van Aalst het perceel bouwland aan de gemeente Ophemert.

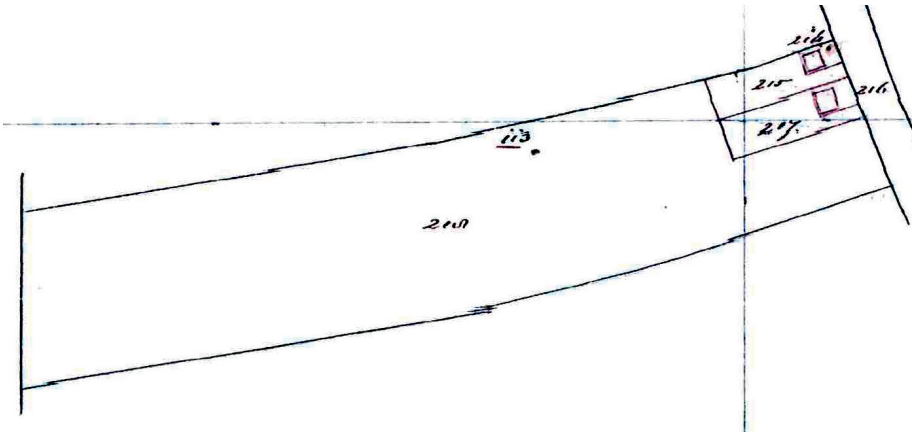

2. Kadastrale situatie van de Hattelaar anno 1830

Het perceel was toen anderhalve hectare groot en het werd gelijk gesplitst in drie ongelijke delen.

Zoals de afbeelding 3 laat zien, zijn van het oorspronkelijke kadastrale perceel vijf nieuwe nummers gemaakt. E218 was het restant van het bouwland van 1,38 hectare.

Op de andere percelen werd als eerste gebouwd. De oorspronkelijke huizen bestaan niet meer; de latere huizen hebben nu de huisnummers 39 en 40.

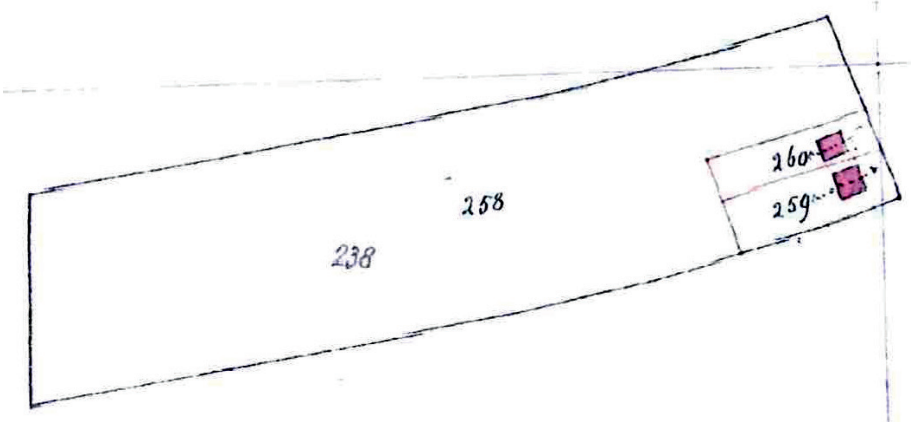
3. Kadastrale kaart 1847: de eerste erfpacht woningen worden gebouwd

Uilenburgsestraat 33

Het vijfde in erfpacht uitgegeven huis wat op de Hattelaar gebouwd werd, kon niet langs de straat gebouwd worden, want de kop van het perceel wat de gemeente Ophemert in eigendom had was inmiddels vol gebouwd.

Daarom bedachten de ambtenaren een list: een tweede huizenrij. Dat vinden we op meerdere plaatsen in de regio, zoals op de Woerd in Kerk-Avezaath en op de Bergakker in Kapel-Avezaath. Een mooi stukje planning dus.

Op afbeelding 3 is het nieuw ingetekende perceel te zien. De reeds gebouwde huizen tussen de straat en het voormalige bouwland zijn niet afgebeeld en bevinden zich rechts van bovenstaande afbeelding.

4. Anno 1861 werd het vijfde en zesde huis in erfpacht uitgegeven

Als we kijken naar het zuidelijkste huis: E259, dan zien we in de kadastrale gegevens, dat in het jaar 1861 het perceel van 660 are in erfpacht uitgegeven wordt aan de arbeider Dirk van Trigt, die er een huis op bouwde.

Dirk was getrouwd met Anna Bunck. Samen kregen ze vier kinderen, waarvan alleen dochter Aletta oud genoeg werd om te trouwen... Maar, ook Aletta zou al op haar 38-ste overlijden, 6 dagen voor haar enige zoontje...

Dirk beleefde al deze ellende en werd heel oud in het huis. Hij was uiteindelijk 90 jaar oud, toen hij in 1908 zijn laatste adem uitblies. Dat was het eerste moment dat de gemeente Ophemert het recht van erfpacht introk.

Bij de omringende huizen is te zien dat de eerste versie van de huizen ongeveer 25 jaar konden blijven staan. Dit huis bleef echter dubbel zo lang staan. Was het de betere bouwkwaliiteit? Of nam Dirk van Trigt met minder genoegen? We weten het niet, maar toen de gemeente het recht op erfpacht weer aan zichzelf had, werd het oude huis direct gesloopt en het werd als bouwland in gebruik genomen.

Het perceel werd in 1961 verkocht aan Cornelis Gozewinus Gijsen (zie verderop).

Het perceel E260 werd op hetzelfde moment als E259 uitgegeven. E260 werd omge-
werkt tot een huis en erf van 520 are en de erfpachter was in 1861 de arbeider Willem van Zijderveld en zijn vrouw Antonia van Soelen. Ze hadden toen al drie kinderen en de volgende vijf kinderen werden in het nieuw gebouwde huis geboren.

Willem overleed in 1900, waarna de boedel gedeeld werd. Het recht van erfpacht bleek bij de verdeling van de boedel f 100,- waard te zijn. De enige dochter en jongste kind, Jantje Alida, kreeg het huis toebedeeld. Het huis werd herbouwd en toen het nestje klaar was, trouwde Jantje Alida met Jacob van de Weerd. In het nieuwe huis werden drie kinderen geboren, waarvan de jongste helaas jong overleed...

Jacob van de Weerd kon in 1911 een 'eigen spulletje' elders in de Uilenburgsestraat kopen. Het huis op de Hattelaar kwam vrij en Gerrit Jan Ton kocht het recht van erfpacht. Dit recht verviel in 1927 en de gemeente werd weer de eigenaar. In 1936 werd het huis met erf weer in erfpacht uitgegeven. Dat was noodzakelijk, omdat Gerrit Jan in 1933 overleden was. Zijn weduwe, Warendje Vermeulen nam het recht over. Gerrit Jan Ton en Warendje kregen maar liefst negen kinderen, die allemaal trouwden en vrijwel allemaal kinderen kregen. Hun dochter Hendrika trouwde kort voor de Tweede Oorlog met Cornelis Gozewinus Gijsen en nam na het overlijden van Warendje de erfpacht over. Kees Gijsen was fabrieksarbeider en kocht in 1960 het erfpachtrecht van de gemeente, waardoor hij het zelf voor het zeggen kreeg.

Ook kocht hij op dat moment het naastgelegen perceel E259, zijnde bouwland (zie hierboven). Kort na de aankoop veranderde hij diverse, verder niet beschreven dingen aan het huis en zette er een schuur bij. In 1963 en in 1969 verbouwde hij het huis.

In 1983 verkocht hij de percelen E259 en E260 (samen 1180 are) aan zijn zoon Gerrit Jan Gijsen.

Uilenburgsestraat 35

In 1880 geeft de gemeenteraad van Ophemert toestemming om weer een perceel op de Hattelaar te 'ontginnen' en in erfpacht uit te geven. Het achterliggende bouwland wordt betiteld als E307 en het nieuwe bouwperceeltje als E308.

Dit perceel is maar half zo groot als eerdere percelen en meet maar 260 are. Er is duidelijk geen tuin in het bestek meegenomen.

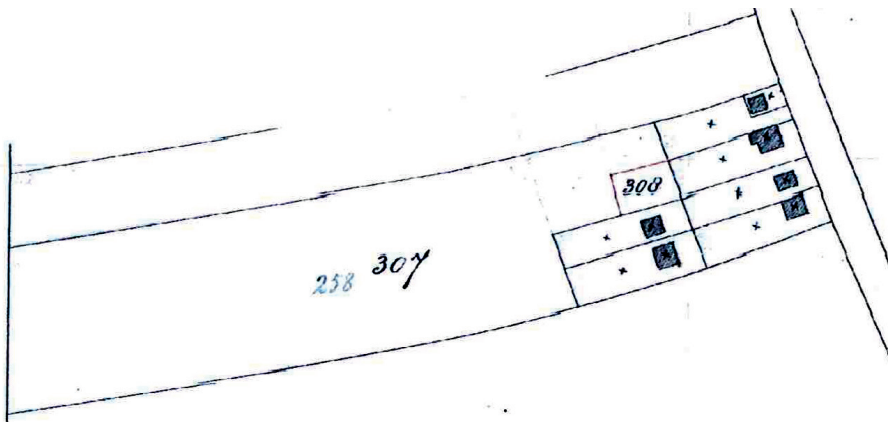
In 1881 wordt op het perceel een huis gebouwd.

Het duurde jaren voordat het bouwoppervlak vergroot was. Pas in 1903 kon het kadaster bovenstaande situatie optekenen. Het is te verwachten, dat er allang gebouwd was, terwijl het kadaster 'nog even langs moest komen'.

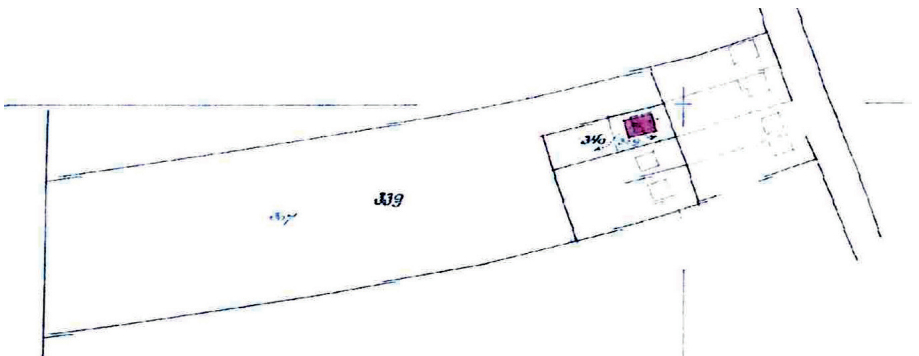
In 1903 was E340 een feit en het bouwland is wederom kleiner geworden. E340 is 585 are groot en werd in erfpacht aan Gijsberta Wilhelmina van Alphen, weduwe van Jan Dirk van Gessel (zoon van Dirk Jan van Gessel en Maria van Oijen).

Er werd in 1903 iets aan het huis bijgebouwd en in 1946 werd er heel wat gesloopt en herbouwd en in 1950 erd er wederom iets bijgebouwd. Kort daarna werd overgegaan tot verkoop.

Karel Rooth (getrouwd met Jantje Dirkje van Gessel, kleindochter van Jan Dirk van Gessel), werd de nieuwe eigenaar, zonder dat er sprake is van erfpacht. Karel was geen vreemde in de buurt, want hij is minder dan 50 meter van dit huis vandaan geboren.

5. Kadastrale situatie 1881

6. Kadastrale situatie 1903

7. Karel en Dirkje werden als buren geboren en rusten naast elkaar.

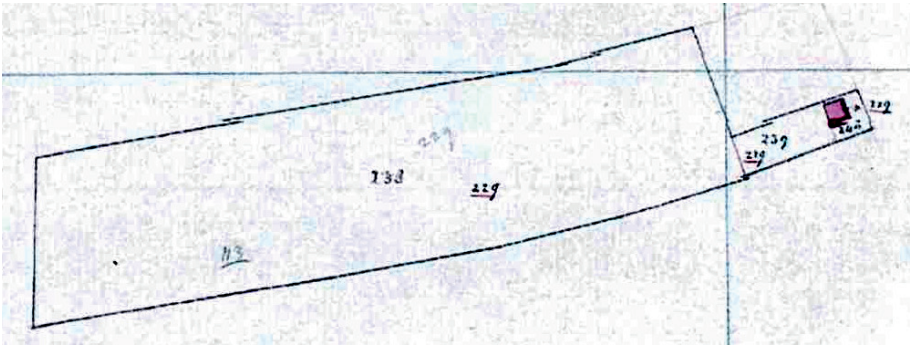
Karel verkocht alles in 1963. Hij was toen 75 jaar oud en het huis wat de koper dan gekocht heeft blijkt dan Uilenburgsestraat 35 te zijn. Zijn naam is Teunis de Heus. Hij was timmerman en kwam uit Est. Vier jaar later wordt alles wederom verkocht. De koper is deze keer is: Willem van Weelden met zijn vrouw Areke Margaretha van Alphen.

Uilenburgsestraat 37

Op E240 werd in 1851 een huis gebouwd: het vierde in de rij langs de straat. De tuin werd E239 genoemd en het resterende bouwland kreeg kadastraal nummer E238. De gemeente Ophemert gaf de grond in erfpacht uit en stond toe dat er een huis gebouwd werd. Dirk Jan van Gessel en zijn vrouw Jantje van Oijen met hun vier kleine kinderen gingen er wonen.

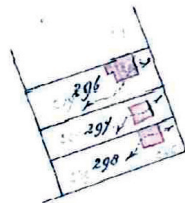
Dit huis werd in 1877 herbouwd, waarbij de nummers E239 en E240 samengevoegd werden tot E298. Het was toen een perceel van 545 are.

In 1887 blijkt er overgang van erfpachtrecht te zijn. Toen ging het perceel met het opstaande huis over naar de gemeente. Deze periode duurde tot 1900, waarna het perceel weer in erfpacht werd uitgegeven en wel aan zoon Gerrit van Gessel en diens vrouw Dirkje van Mastrigt.

8. Kadastrale situatie in 1851: het vierde erfpacht-huis gebouwd

In 1910 werd het huis herbouwd en als uiteindelijk in 1934 Dirkje van Mastrigt als weduwe overleden is, wordt het recht van erfpacht verkocht aan Wouter Scheurwater en zijn vrouw Maaïke de Kruijf. Wouter overleed zonder kinderen in 1959, waarna de boedel gedeeld werd; Maaïke verhuisde naar haar ongetrouwde broer Teunis en het huis werd verlaten. In de tussentijd kreeg dit huis als nummer: 37.

Albertus Gerrit Noorlander (draglinemachinist) en zijn vrouw Johanna Gijsbertha van Gelder kwamen in het huis te wonen, maar omdat het recht van erfpacht per 1 juli 1966 eindigde, viel het huis met ondergrond aan de gemeente. De gemeente haalde de erfpacht er af en verkocht het huis en ondergrond in 1968 aan de chauffeur Jan Arie Dekker, die het huis nog datzelfde jaar verbouwde.

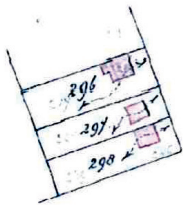
Uilenburgsestraat 39

Van de twee eerst gebouwde huizen op de Hattelaar die in erfpacht werden uitgegeven, werd het perceel van 550 are met nummer E216 (zie inleiding voor de afbeelding) in 1848 voor 30 jaar in erfpacht uitgegeven aan de weduwe van Jan de Bie. Jan is in juli 1848 overleden in de Arnhemse gevangenis, waar hij toen al 8 maanden gevangen zat.

Jenneke bleef met twee kinderen in het huis wonen, maar in 1860 en in 1865 overleden deze kinderen op jeugdige leeftijd, waarna ze hertrouwde met Wilhelmus Johannes van Raven uit Lienden. Dit huwelijk duurde maar vier jaar, want toen werd Jenneke weer weduwe.

In 1870 trouwde ze voor de derde keer en verhuisde ze naar Tiel, waar ze uiteindelijk pas in 1901 overleed. Ze verdiende de waarschijnlijk karige kost als werkster.

Het huis met de opstaande erfpacht werd in 1870 verkocht aan de landbouwer Jan Rooth, die toen nog net met zijn eerste vrouw Jannigje de Jongh getrouwd was. In 1876 hertrouwde Jan met Dirkje de Bie en werd het huis herbouwd. Wat de reden voor de herbouw is, is niet te achterhalen. Was er brand? Was het na 20 jaar al verrot? Was het te klein voor de in totaal 18 kinderen van Jan uit zijn twee huwelijken? Of was het een combinatie van factoren?

In 1885 nam de gemeente het huis en de tuin weer in volle eigendom terug, waarna het huis pas in 1900 weer in erfpacht werd uitgegeven. Het hele perceel had inmiddels als nummer E296 gekregen en wederom met de familie Rooth als erfpachter. Eerst bovengenoemde Jan, daarna zijn zoon Gerrit Rooth. Het is logisch om te veronderstellen dat de familie daar tijdens de niet in erfpacht uitgegeven periode gehuurd is blijven zitten.

In 1911 en in 1956 werd er een bouwwerk bijgebouwd, maar wat dat was, is niet genoteerd. De erfpacht werd tot 31 december 1958 afgesloten.

Dit artikel wordt vervolgd in het volgende nummer van Aqua Vitae.

De ondergang van de Junyo Maru

Wim Fase

Met vier keer meer slachtoffers dan de Titanic, waaronder twee Tielenaars:
Jan Willem van Hattum, zoon van Aart Jan en Gezina Federika Meeuwisse, geboren 12 januari 1919 te Tiel, Militair KNIL, adres: Weerstraat 41 Tiel
Hendricus Johannes van Koolwijk, zoon van Marinus van Koolwijk en Wilhelmina Johanna van Wel, geboren 27 augustus 1910 te Tiel, gehuwd 19 september 1936 met Jannetje Leenders, Militair KNIL, adres: Koningsheuvel H55 Tiel

Pekanbaru-spoorweg

In september 1943 werd door de werksoldaten begonnen met de bouw van de Pekanbaru-spoorweg van Pekanbaru naar Muaro op Sumatra. Eerst werd een spoordijk aangelegd. Deze spoorlijn werd gebouwd door krijgsgevangenen en Romoesja. De krijgsgevangenen werden vanaf mei 1944 aan het werk gezet en zij legden de spoorbaan aan. In de voormalige kazerne van het 10e infanterie bataljon van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) in Batavia, werden krijgsgevangenen vastgehouden van verschillende nationaliteiten en van verschillende legeronderdelen. Nieuwe gevangenen uit andere delen van de archipel werden naar andere kazernes getransporteerd. Deze gevangenen werden slecht behandeld. Meestal kregen ze niet te horen waar ze heen werden gebracht of wat er zou gebeuren. Een groep van 1600 mannen bereidde zich in de nacht van 15 op 16 september 1944 voor op een transport. Deze mannen waren eerder gezond verklaard en zouden de reis kunnen volbrengen. Waarheen de reis hen zou brengen en wat hen te wachten stond, werd hen niet verteld. Het grootste deel van de groep bestond uit leden van de vroegere Stadswacht van Batavia.

Verder waren er ook Britse, Australische en Amerikaanse gevangen militairen. Uit deze groep waren door de Japanners ongeveer driehonderd KNIL-militairen geselecteerd. Deze groep bestond uit Nederlanders, Ambonezen en Manadonezen. Ook een relatief kleine groep van burgers en zeelieden behoorde tot het transport.

De groep werd op vrijdagmorgen 15 september per trein vanaf het Station Pasar Senen naar de haven van Batavia, Tanjung Priok, vervoerd. In de haven lag een oud schip dat de *Junyo Maru* bleek te zijn.

Bij aankomst in de haven werden ruim 4200 Romoesja's in het ruim gestouwd. Vervolgens werd de groep die per trein naar de haven was aangevoerd, bestaande uit ongeveer 1100 Nederlandse - en ongeveer 1100 Britse en Amerikaanse krijgsgevangenen, het schip in gedreven.

Aan boord van het schip

Het schip vertrok op zaterdag 16 september 1944 vanuit de haven van Batavia in noordwestelijke richting. De *Junyo Maru* werd geëscorteerd door twee Japanse korvetten.

Vermoedelijk waren ongeveer 100 Japanners aan boord die de reis begeleidden. De gevangenen kregen nog steeds niet te horen waar de reis heen zou gaan. De opvarenden zagen wel, dat het schip erg oud was en in zeer slechte staat verkeerde. Achterstallig onderhoud was zichtbaar en overal was er roest.

Door de hitte en de viezigheid braken aan boord ziekten als dysenterie uit. Het beetje water dat aanwezig was, was niet bestemd voor de gevangenen, maar voor de Japanners die de reis begeleidden. De gezondheid van de gevangenen ging snel achteruit.

De omstandigheden waren verre van ideaal aan boord. De hitte was ondraaglijk, maar toen de zuidwestkust van Sumatra in zicht kwam, werd het weer zeer slecht. Het regende en de temperatuur daalde. De volgende dag was het opnieuw heet. Door uitputting waren er al enkele gevangen gestorven. Deze gevangenen werden zonder ceremonie overboord gegooid.

Op maandagmiddag, 18 september, deed een zware explosie het schip schudden. Delen van het schip vlogen alle kanten uit. Daarna was het doodstil op het schip. Om paniek te voorkomen deelden de Japanners mee dat de motoren van het schip waren uitgevallen. Kort daarna was een tweede explosie te horen. Een vrachtwagen, die in het ruim stond, raakte los uit zijn sjorringen en verpletterde enkele opvarenden. Overlevenden kropen over elkaar heen, liepen naar het dek en sprongen in zee, ook al konden sommigen niet zwemmen. Velen konden zich redden door zich vast te houden aan vlotten. Op dat moment was het nog tamelijk rustig aan boord, niet iedereen realiseerde zich dat het schip zinkende was.

Uiteindelijk duurde het twintig minuten voordat het schip zonk, op vijftien kilometer ten westen van Bengkulu voor de zuidwestkust van Sumatra. Vermoedelijk hebben maar 200 werksoldaten de ramp overleefd. Van de krijgsgevangenen, burgers en Japanse bemanningsleden hebben ongeveer 675 opvarenden de ramp overleefd. Het schip werd later genoemd als een van de Japanse helleschepen.

Nog tijdens het zinken van de Juyno Maru trachtten de twee escorteschepen drenkelingen te redden en waar men zou verwachten dat de redders enkel oog zouden hebben voor de Japanse bemanningsleden werden er veel krijgsgevangenen gered. Maar wie te zwak was hoefde niet op verdere genade te rekenen en werd zonder pardon weer overboord gezet. Voor diegene die gered werden was het leed echter nog lang niet over. De nacht was zwaar en de volgende dag brandde de zon weer fel op de overlevende in. Zonder eten en nauwelijks nog te drinken voeren de beide schepen onafhankelijk van elkaar richting de kust. Waar ene schip de overlevende in Emmahaven van Padang aan land zette, werden de anderen op 500 meter van de kust weer de zee ingejaagd. Waarbij de Japanners op het strand ze opwachtten. Van een georganiseerde reddingsactie van Japanse zijde is geen sprake geweest. Sommige drenkelingen lagen veertig uur in het water voordat ze gered werden. Wel zijn er mogelijk inlandse vaartuigen betrokken geweest bij het redden van drenkelingen.

Bron: Wikipedia

Lezingenprogramma voorjaar 2019

De lezingen vinden plaats op de derde dinsdag van de maand in het Regionaal Archief Rivierenland te Tiel, adres J.S. de Jongplein 3. Hoek Papesteeg en Teisterbantlaan. Aanvang van de lezingen is zoals gebruikelijk om 20.00 uur. Zaal open om 19.30. Einde van de lezing ca. 22.00 uur en zaal sluit een half uurtje later en daarvoor is nog een drankje verkrijgbaar om een droge mond te voorkomen.

dinsdag 15 januari 2019

De 'Spaanse griep' en andere nare gevolgen van de Grote Oorlog 1914-1918

Spreker: Jan Willem Koten

In veel landen wordt de Eerste Wereldoorlog "de Grote Oorlog" genoemd vanwege de geweldige slachtingen bij massale veldslagen waarbij soms meer dan honderduizend mannen op een enkele dag sneuvelden.

Een voor Nederland ingrijpend gevolg van de oorlog was de massale toestroom van Belgische vluchtelingen (men schat meer dan een miljoen) toen Duitse troepen het Belgisch grondgebied binnenvielen. Indirect waren er ook Nederlandse doden te betreuren, doordat veel koopvaardijpersoneel omkwam als gevolg van de duikbotenoorlog. De oorlog had diepgaande invloed op het gezinsleven omdat 300.000 mannen gedurende de oorlogsjaren gemobiliseerd waren. Er heerste gebrek aan alles en de Nederlandse bevolking was om tal van redenen armoedig en leed honger. De algemene gezondheidssituatie werd in 1918 als zeer zorgelijk gekenschetst.

Het hoofdthema is de bespreking van een aantal infectieziekten die door de povere hygiëne en de slechte voedingstoestand van de bevolking een hoge tol eisten. Dit gold in het bijzonder de gemobiliseerde Nederlandse krijgsmacht. Door de slechte legering van de troepen, de zeer povere hygiëne (soldaten kregen geen zeep meer en het leger stonk) en de slechte voeding waren zij extra kwetsbaar voor infectieziekten. Toen de 'Spaanse griep' medio 1918 ons land bereikte, begon het in de garnizoensplaatsen, om zich daarna uit te breiden naar de burgerbevolking. Naar schatting stierven door de griep in Nederland rechtstreeks 30.000 inwoners. Daarnaast kregen nog eens 30.000 ernstige longschade, die vaak tot een voortijdige dood leidde.

Kortom, de Grote Oorlog woedde dan wel niet officieel in Nederland, maar had niettemin een grote invloed op de bevolking. Bij het genealogisch onderzoek kan men veel sporen van deze slechte periode terugvinden.

Email: jw.koten@hccnet.nl

dinsdag 19 februari 2019

De Amersfoortse familie Welling, textielarbeiders en handwerkslieden

Spreker: Paul Welling

Toen Jacob Caspersz Wellingh op 2 december 1667, op zijn verzoek, het burgerrecht van Amersfoort werd verleend, was hij de eerste ingezetene van Amersfoort van de familie Well-

ing. Jacob was bombazijnwerker. Na hem zou een tak van de familie nog lange tijd werkzaam zijn in de textielindustrie in de stad. Een andere tak van de familie zou vooral handwerkslieden als, timmermannen, meubelmakers, kleermakers e.d. voortbrengen. Tot deze tak behoorden ook enkele uitbaters van horecagelegenheden in de stad, zoals Café Neuf en stadscafé In den Grootte Slok.

Op het einde van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw woonden er in Amersfoort enkele honderden leden van de familie Welling. Vanaf het begin van de twintigste eeuw vertrokken ze bijna allemaal naar de grote steden op zoek naar werk. De enige die in Amersfoort bleef hangen was mijn grootvader met zijn gezin. Tegenwoordig woont nog één lid van de familie in Amersfoort.

Email: pawelling@upcmail.nl

dinsdag 19 maart 2019

Familiegenoten vóór de Tachtigjarige Oorlog

Spreker: Peter van Boheemen

Zoals vele andere stambomen liep die van de familie Van Bohe(e)men dood bij een voorvader die tijdens de Tachtigjarige oorlog wordt geboren. Verder zoeken met behulp van de gebruikelijke bronnen zoals DTB-boeken was niet meer mogelijk.

Lange tijd leek het raadplegen van andersoortige bronnen zoals belastingkohieren uit de tijd van Karel V, oude jaarrekeningen van kloosters en processen voor het Hof van Holland een brug te ver. In 2017 is niettemin de handschoen opgepakt. Dit bracht boeiende puzzeltjes met zich mee, waardoor de stamboom met 150 jaar verlengd kon worden. De stamvader is nu ene Philip die omstreeks 1430 is geboren. Verder is een aanwijzing gevonden voor een stamvader die omstreeks 1320 is geboren.

In de voordracht worden de ervaringen met bronnen van vóór de Tachtigjarige Oorlog besproken. Verder wordt een zelf gebouwde website gepresenteerd met wetenswaardigheden over de familie Van Bohe(e)men.

Email: pjmvamboheemen@yahoo.com

dinsdag 16 april 2019 (deze lezing wordt voorafgegaan door een ledenvergadering)

Aldfaer een gratis genealogie programma

Spreker: Johan IJntema

Aldfaer is misschien niet het beste, maar wel het meest gebruikte genealogische programma op de pc. Niet op een tablet, tenzij er het volledige Windowsbesturingssysteem op staat.

Waarom zo'n programma op een pc? Vanwege de ontwikkelingen op het gebied van de techniek. Bij onze (voor)ouders was het "Van horen zeggen" en ging het op papier verder. Daarna via een tekstverwerker in de computer. Maar als dan het verhaal niet meer goed verteld kan worden omdat het te veel details bevat, dan wil je het toch laten zien of lezen. Of op drie verschillende manieren tonen. En steeds weer als het net is aangepast of uitgebreid. Daarvoor is een genealogisch programma het ideale gereedschap.

Bij familieonderzoek, stamboomonderzoek of hoe je het ook noemt, zijn er twee momenten van geluk aan deze verslaving: wanneer je weer wat nieuws vindt en wanneer je het resultaat kan laten zien aan... vul maar in.

Alfaer is zo'n genealogisch programma. Gratis, voor Windows en in het Nederlands. In deze presentatie zal het in-/aanvullen worden getoond en de uitvoermogelijkheden. Daarnaast nog een paar andere mogelijkheden zoals statistieken en aantekeningen.

Email: johanijntema@planet.nl

NGV afdeling Betuwe *colofon*

Bestuur

Voorzitter	P.J.M. van Bohemen (Peter), Jacob Catsstraat 3, 4041 XV Kesteren	0488-482-284 voorzitter@betuwe.ngv.nl
Secretaris	J.H. Middelkoop (Jan), Tolhuiswal 3, 4001 LL Tiel	0634-260-276 NGVBetuwe@gmail.com
Penningmeester	A. Oppelaar (Arie) Molenteesteg 11 4053 HG, IJzendoorn	0344-643-271 a.oppelaar@hetnet.nl
Lid - Lezingen	J.E.M.H. van Bronswijk (Annelies), Molenpad 4, 4112 NZ Beusichem	j.e.m.h.v.bronswijk@tue.nl
Lid - Communicatie	H. P. Houtzager (Harry)	
Lid	J. Thien (Hans), Berkenlaan 73, 6721 CB Bennekom	0318-420-203 j.thien1@chello.nl

Afgevaardigden naar ALV

P.J.M. van Bohemen (Peter)
J.H. Middelkoop (Jan)

Redactie Aqua Vitae

M. Westhoff (Maja), Maurik
M. van Beek-Montens (Magda)
drs. G. van Ton (Gijsbert)

majawesthoff@hotmail.com

Webmaster

Harry Houtzager
Groenendaal 42, 4003 EL Tiel

0344-655-089 of 06-2192-1331
h.houtzager@telfort.nl

Bibliotheek

P.C. van Maanen (Peter),
Gasthuisstraat 12, 4181 AP Waardenburg

0418-651-950
betuwe@genweb.nl

Helpdesk computergenealogie

Aldfaer:	Paul Welling	0344-632-302
GensdataPro:	(zie hun website)	http://gensdatapro.ngv.nl
Reunion:	Peter van Maanen	0418-651-950
Stamboomcafé	N.C. Ravensbergen (Nico) Dr. ter Braaklaan 8, 4002 WN Tiel	0344-612-848 nc.ravensbergen@planet.nl

Kwartierstaten-project

R.R. Walles (Ron)

0344-632-640, Ron@walles.net

Schepenbanken-project

www.ngv.nl/wwwBET

Internet

<https://ontdekkjouwverhaal.nl/onze-afdelingen/betuwe>

Facebook:

NGV Afdeling Betuwe

Drukwerk

Meerpaal Grafimedia BV, Tiel

ISSN

1879-7253

Nederlandsche Genealogische Vereniging

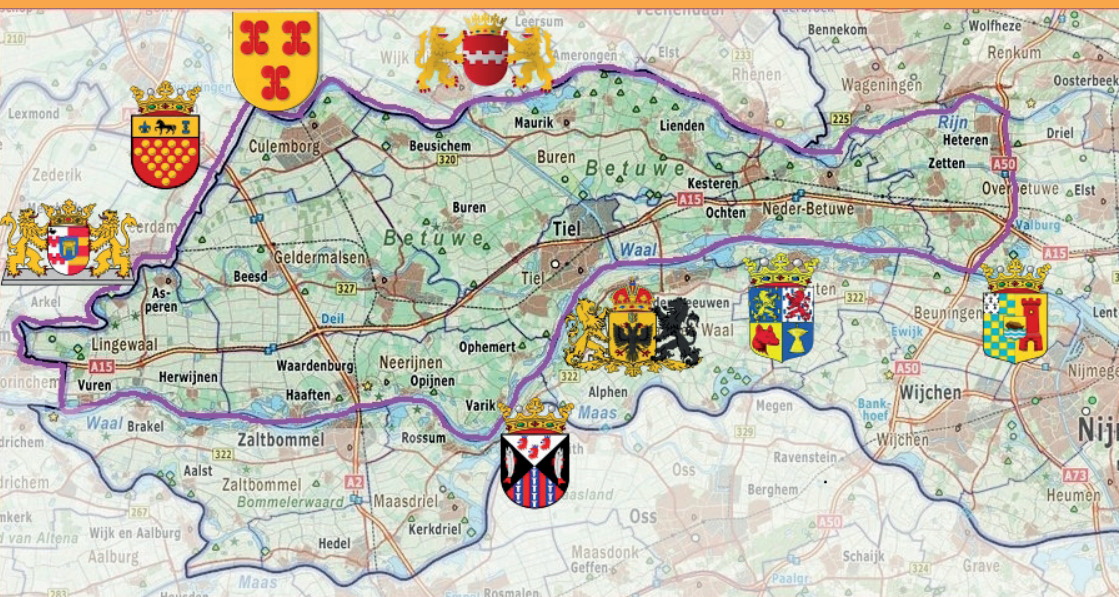
Website	https://ontdekkjouwverhaal.nl
E-mail	info@ngv.nl
Post	Postbus 50, 3980 CB Bunnik
Telefoon	085-105-1199
Informatiecentrum	Kosterijland 3-5, Bunnik
Openingstijden	Woensdags op afspraak,

elke donderdag en elke tweede zaterdag van de maand van 10 tot 16 uur,
behalve op feestdagen.

Retouradres: Secretaris afdeling Betuwe, Tolhuiswal 3, 4001 LL Tiel

lidnummer
naam
straat
plaats
land

Aalst, Achter den Haag, Acquoy, Andelst, Asch, Asperen, Beesd, Bergakker, Beusichem, Buren, Buurmalsen, Culemborg, De Marsch, Deil, Dodewaard, Drumpt, Echteld, Eck en Wiel, Eldik, Enspijk, Erichem, Est, Geldermalsen, Gellicum, Goilberdingen, Haaften, Heesselt, Hellow, Hemmen, Herveld, Herwijnen, Heteren, Heukelum, Hien, IJzendoorn, Ingen, Kapel-Avezaath, Kerk-Avezaath, Kesteren, Lede en Oudewaard, Lienden, Lingewaal, Lutterveld, Maurik, Medel, Meerten, Meteren, Neder Betuwe, Neerijnen, Ochten, Ommeren, Ooij, Ophemert, Opheusden, Opijnen, Passewaaij, Pottum, Randwijk, Ravenswaaij, Rhenoy, Rijswijk, Rumpt, Spijk, Tiel, Tricht, Tuil, Varik, Vuren, Waardenburg, Wadenojen, Wely, Zandwijk, Zennewijnen, Zetten, Zoelen, Zoelmond.